

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

SOFIA UNIVERSITY
ST. KLIMENT OHRIDSKI

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ
Катедра „Регионална и политическа география“

АВТОРЕФЕРАТ

на тема:

**МИГРАЦИОННИ ПРОЦЕСИ И ПРОБЛЕМИ НА СОЦИАЛНО-
ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ В КАРЛОВО СЛЕД
ОСВОБОЖДЕНИЕТО**

за придобиване на образователна
и научна степен доктор – 4.4. Науки за Земята,
География на страните – Регионална и политическа география

Докторант:

Пенка Любомирова Писачева

Научен ръководител:

Проф. д-р Марин Русев

София, 2023 г.

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита на разширено заседание на катедра „Регионална и политическа география“, Геолого-географски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“, проведено на 31. 01. 2023 г.

Публичната защита ще се състои на 08.06.2023 г. от 15.00 ч. в

Ректората на СУ „Св. Кл. Охридски“ – Огледална конферентна зала.

Материалите по защитата са на разположение в деканата на ГГФ, стая 259

(северно крило) на СУ „Св. Климент Охридски“, бул. „Цар Освободител“, 15.

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1. ГЛАВНИ ИНДИКАТОРИ ЗА СТЕПЕН НА СОЦИАЛНО- ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

1.1.1. Природно-екологични

1.1.2. Производствено-икономически

1.1.3. Социално-демографски

1.2. МИГРАЦИИТЕ КАТО ИНДИКАТОР НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ

*1.2.1. Социално-демографска и пространствена същност на
миграционните процеси – причинно-следствени връзки и
влияния*

● *природна, културна география (културен ландшафт) и
движение на населението*

● *естествено и механично движение на населението*

● *механично движение на населението, урбанизационни
процеси, регионално развитие и политика*

*1.2.2. Статистико-методологични аспекти при изследването на
миграции*

ВТОРА ГЛАВА. ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА КАРЛОВО И ПРИЛЕЖАЩИТЕ МУ ТЕРИТОРИИ ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО

2.1. ОБЩА ГЕОГРАФСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КАРЛОВО

2.2. ДРЕВНОСТ И РАННО СРЕДНОВЕКОВИЕ

2.3. ОСМАНСКО ВЛАДИЧЕСТВО

2.3.1. Селищно и архитектурно развитие

2.3.2. Движение и етно-социална структура на населението

*2.3.3. Изменения в стопанската структура и специализация на
общината*

ТРЕТА ГЛАВА. ФОРМИРАНЕ НА ОБЛИКА НА КАРЛОВО КАТО СТОПАНСКИ И АДМИНИСТРАТИВНО- ПОЛИТИЧЕСКИ ЦЕНТЪР ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО 1989 г.

3.1. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ПРОИЗВОДСТВЕНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ

3.1.1. Развитие на Карлово до края на Втората световна война

3.1.2. Икономически разцвет на Карлово след 1944 г.

3.2. СЕЛИЩНО УСТРОЙСТВО, АДМИНИСТРАТИВНА И
КУЛТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКА РОЛЯ

3.3. ДВИЖЕНИЕ И СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. СЪВРЕМЕННИ СОЦИАЛНО- ИКОНОМИЧЕСКИ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩИНА КАРЛОВО И НЕЙНИЯ АДМИНИСТРАТИВЕН ЦЕНТЪР

4.1. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕХОД И
СЪВРЕМЕННИ ПРОБЛЕМИ НА РАЗВИТИЕТО

4.2. ИКОНОМИЧЕСКИ, ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕСИ И
ЕЛЕКТОРАЛНО ПОВЕДЕНИЕ

4.3. ОБЩИНСКА СЕЛИЩНА МРЕЖА И ТЕРИТОРИАЛНО
УСТРОЙСТВО

4.4. ОСНОВНИ ПЛАНОВИ ДОКУМЕНТИ И ПОЛИТИКИ ЗА
РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА КАРЛОВО

4.5. МЕСТНОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ И МИГРАЦИОННИТЕ
ПРОЦЕСИ В ОБЩИНА КАРЛОВО – ДЕМОГРАФСКИ И
КУЛТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И НАУЧНИ ПРИНОСИ

ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

УВОД

Община Карлово е една от големите общини в България и заема около 0,94% от площта ѝ (1059 km²). По този показател е на 8-мо място в страната, като това предполага наличие на сравнително богат природноресурсен потенциал. В нея се произвежда около 0,70% от БВП и живее 0,68% от населението у нас. В този смисъл стойностите на демографската и икономическата плътност на Карловска община могат да се определят като невисоки. Жизненото равнище на населението в общината обаче е сходно със средното за страната.

Цялостната комбинация от природноресурсен потенциал, важни културни събития, туристически ресурси с национална значимост, бележити личности и други от заселването на Карловския район в древността до наши дни е в основата на съвременното му социално-икономическо и демографско развитие. Уникалността и обвързаността на селищата в изучаваната територия често прави почти невъзможно отделянето на град Карлово от Карловска община. Затова в настоящото изследване нерядко сведенията за тях се преплитат, а в някои случаи като синоним на Карловска община и Карлово се използват и названията „Карловско“ или „Карловски район“.

Град Карлово се утвърждава като важен административен и търговски център в района още преди Освобождението. Ролята му се засилва след Втората световна война с изграждането на едни от големите предприятия в страната, например ВМЗ, ТК „Теодоси Марков“, „Българска роза“ и др., произвеждащи огромна промишлена продукция и осигуряващи много работни места за населението. По-късно някои от тях губят мощта си, а Карловска община се развива вече с по-бавни темпове.

Интересното съчетание на природните и антропогенните ресурси на Карловския район е основа за социално-икономическото му развитие. В резултат от политическите промени в страната след 1989 г., през годините на прехода към пазарно стопанство голяма част от производствата в общината са прекратени или силно стеснени, което е причина за диспропорции в развитието ѝ. Това води до емиграция на население към големите градове и чужбина, намаляване на общия му брой, дори и обезлюдяване на някои селища в общината. Така от една от най-развитите в близкото минало, Карловска община изостава в икономическо и демографско отношение.

Актуалността на настоящото изследване е свързана с проучване на проблемите, влияещи върху социално-икономическото развитие и причините за миграционните процеси в община Карлово. Тя е обусловена и от тенденциите за намаляване на броя на населението в района, неговото застаряване, увеличаващата се безработица, както и от миграционните нагласи на младите хора. Тези процеси са обвързани с липсата на добри условия за труд и адекватно заплащане в общината. Изучаването на причинно-следствените връзки между демографските и социално-икономическите процеси в Карловско прави изследването важно и актуално. Данните и изводите от проучването могат да се използват при вземане на управленски решения, както и за изготвяне на общински планови документи поради актуалността и изчерпателността си.

Анализът на състоянието на различни индикатори на развитието, например: пространствен, икономически и демографски потенциал, демографска и икономическа плътност, степен на урбанизация, инфраструктурна изграденост и др., също обуславя актуалността на разработката. Тези аспекти служат за основа на настоящото проучване на град Карлово и териториите, гравитиращи към него, както и за определяне на тенденциите за бъдещото им развитие.

Основен **обект** на изследване са град Карлово и община Карлово, свързаните с тях селища и техният хинтерланд.

Предмет на изследване са активните промени в етническият, демографският и социално-икономическият облик на град Карлово и Карловска община след Освобождението. Обърнато е внимание и на причините, породили тези промени през отделните периоди на развитие. Акцентирано е върху разкриването и анализа на природно-ресурсния потенциал, периодите на демографско и икономическо развитие, етническата и културната динамика на града и прилежащите му територии.

Целта на изследването е проследяване на социално-икономическите проблеми като индикатор за развитието на община Карлово и град Карлово, вследствие на които се явяват миграционните процеси в нея. За постигането ѝ са проучени историческите, демографските и социално-икономическите процеси и фактори, влияещи върху развитието на изучавания географски обект от заселването му до нашето съвремие.

За изпълнение на целта са поставени следните изследователски **задачи**:

- Анализ на основните индикатори за степен на социално-икономическо развитие, както и влиянието на миграциите като индикатор на регионално развитие;
- Преглед на историческото, демографското и икономическото развитие на Карлово и гравитиращите към него територии до Освобождението като основа за последващото следосвобожденско развитие;
- Изследване на етапите на формиране на Карлово като стопански и административно-политически център от Освобождението до 1989 г.;
- Проследяване на съвременното икономическо и демографско състояние на община Карлово и нейния административен център;
- Разкриване особеностите на местното самоуправление и миграционните процеси в община Карлово и др.

За постигане на целта на изследването е приета следната **хипотеза**: „Миграционните процеси в община Карлово (и град Карлово) са обвързани със социално-икономическото ѝ развитие през всички етапи от разглеждания период (след Освобождението). При увеличаване на икономическото значение на общината, миграциите в нея са насочени предимно към общинския център, а механичният прираст е положителен. По време на икономически застой се увеличава емиграцията към големите градове и чужбина“.

За настоящото изследване е използвана система от научно-изследователски **методи**. Такива са балансов, сравнителен и факторен анализ, анкетиране, картографски, демографски, математически, исторически, прогнозни и други методи.

Приложени са съчетания между хронологични и пространствени сравнения, в основата на които са достъпни изследвания, картографски и статистически данни.

Използвани са различни проучвания на Карловско, направени до момента, както и общински документи. Анализирано е изказаното мнение на анкетирани граждани от различни селища в общината във връзка с оценка на качеството на живот, наболели проблеми в района, както и нагласите на хората за смяна на местоживеенето си и емиграция. Проведени са срещи с представители на различни етнически групи (българи, турци, каракачани, роми), със служители на Община Карлово, Общинска библиотека, Общински исторически музей и др.

Изготвянето на дисертационния труд е съпроводено с проблеми при набавянето на необходимата статистическа информация. Много от достъпните до потребителите източници предлагат такава само на ниво област, а през социалистическия период базата данни е изключително ограничена. Въпреки това са проучени десетки източници и научни трудове, наличната информация е анализирана и представена в съответствие с поставената цел. С Карловско са свързани много краеведски, географски и исторически изследвания, но цялостен икономически и демографски анализ досега не е правен.

Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави и заключение с общ обем 227 страници. Отделно са включени списък на използваните съкращения, списък на използваната литература и списък на приложенията. В библиографската справка са посочени 263 източника на кирилица и латиница. В допълнение са посочени 35 нормативни документа и 49 интернет адреса. Дисертацията съдържа 44 таблици, 95 фигури и 22 приложения. Номерата на всички включени в автореферата фигури и таблици съвпадат с тяхната номерация в дисертационния труд.

Публикации, свързани с дисертационния труд

Писачева, П., М. Русев. Възникване и развитие на Карлово и прилежащите му територии до края османския период. – В: Год. на СУ, книга 2 – география, Том 114. София, 2022.

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1. ГЛАВНИ ИНДИКАТОРИ ЗА СТЕПЕН НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Отделните страни и техните статистически или административни териториални единици (райони, области, общини, землища, селища) се отличават със специфични природно-екологични, социално-демографски и етнокултурни особености. Сходствата и различията между тях могат да се анализират чрез редица типологични подходи, като се използват разнообразни критерии, индикатори и показатели. Използването и изучаването им дава възможност да се анализират тенденциите и перспективите в развитието на различни по обхват географски региони, селища или части от тях.

Като особено характерни индикатори за изучаване на социално-икономическото развитие на даден регион могат да се приемат: пространствен, природноресурсен, демографски, икономически и научно-технически потенциал, икономическа и демографска плътност, качество на живот, степен на урбанизация, пазар на труда, индустриализация, финансова и екологична ефективност и др. Те се групират по различни признаци, но най-често се утвърждава разделянето им на природни, демографски и икономически индикатори. Много от тях са свързани с изследване на връзката между демографския фактор и социалния елемент на икономическото развитие и могат да се разглеждат като продължение на идеите на Copeland (1937) за социалното начало в изследване на развитието. Такива например са изследванията на Pigou (1933), Keynes (1936), Dunlor (1948), Wachtel (1984), Thurow (1970), Okun (1975), Nag (1990) и др., а в България – научните трудове на редица демографи, географи и икономисти във висшите учебни заведения и институти.

За по-точното отчитане на някои икономически показатели се определя съотношението на техните стойности към броя на населението (например БВП/човек), съотношението на относителните дялове на някои показатели (например % заети или безработни, замърсеност, степен на урбанизираност и др.).

През последните години за измерване на ефективността на производството в регионите и страните освен познатите социално-икономически показатели се акцентира и на екологичния аспект. По този начин се отчита „*комплексната ефективност*“, която според Русев (2004) включва социални, финансови и екологични аспекти от стопанството. Тя включва икономическата, социалната и екологичната ефективност.

Изследването и изучаването на критериите, индикаторите и показателите за социално-икономическо, демографско и екологично развитие на дадена територия помага за определяне на правилната ѝ регионална политика. В настоящото изследване е обърнато внимание на природно-екологичните, производствено-икономическите и социално-демографските критерии, индикатори и показатели и ролята им за устойчивото, икономическото и демографското развитие.

1.1.1. Природно-екологични

В научните изследвания в областта на географията, екологията, биологията и др. науки, както и при срещите на високо ниво на редица международни организации все повече се обръща внимание на природната цена на обществения напредък. През 1968 г. Римският клуб в доклада „Границите на растежа“ насочва обществеността към нарастващия брой население на Земята, икономическия напредък и намаляването на природните ресурси, както и към екологичната обстановка вследствие на развитието на стопанството.

Общоприето е определението на Brundland (1987) в доклада, представен от Общото събрание на ООН („Нашето общо бъдеще“): *„Устойчивото развитие е развитие, което отговаря на нуждите на настоящето, без да отнема възможността на бъдещите поколения да посрещат своите собствени нужди“*.

Според ООН за постигане на устойчиво развитие е необходимо да се съгласуват усилията на държавите за изграждане на устойчиво бъдеще на хората на Земята. Целите и задачите на устойчивото развитие са свързани с хармонизиране на главните елементи: *„икономически растеж, социално включване и опазване на околната среда“* (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>).

Създаването на закони, свързани с устойчиво развитие, трябва да е съобразено не само с потребностите на съвременното общество, а и с тези на бъдещите поколения, за да им бъдат гарантирани не по-малки възможности за развитие. В тази връзка са и приетите на 25.09.2015 г. от 193 страни членки на ООН Цели на устойчиво развитие и план за по-добро бъдеще, наречен *„Край на бедността, битка с неравенството и несправедливостта, защита на нашата планета“*.

Важни за устойчивото развитие са екологичните критерии, индикатори и показатели. Те се измерват със степента на изменение на природните компоненти и основните източници на тяхното замърсяване. Примери за природни индикатори и показатели могат да бъдат: достъпността от гледна точка на географското положение и природните условия, делът на горите, плодородието на почвите, климатичните и водните особености на изследвания район, наличието на качествени природни ресурси.

1.1.2. Производствено-икономически

За изследване на икономическото развитие на определена територия (страна, район, област, община) има роля определянето на стойностите както на основните производствено-икономически индикатори, така и на природните и демографските индикатори и показатели. Така се проучват причинно-следствените връзки, влияещи върху икономическото развитие на разглеждания географски обект.

Като основни нефинансови производствено-икономически индикатори се приемат пазарната продукция и тази за собствено потребление, брутна и нетна добавена стойност, потребление на основен капитал, данъци и субсидии върху производството и продуктите, данъци върху дохода и др. (Основни..., 2020). Главни финансови икономически индикатори са: БВП, БВП/човек от населението, разходите за придобиване на ДМА, производителността на труда и др. (Социално..., 2021). В

последните години към традиционните показатели за икономическо развитие се включват и нови, като био- и кръгова икономика (Социално..., 2020).

Важни изследвания на производствено-икономическите връзки, индикатори и показатели са трудовете на Behrend (1963), Fox (1966), Shienstock (1981), Marsh (1982), Green (1989), Striboesk (2006), Barley (2008) и др., а в България – Бояджиев (2000), Димов (1989), Милкова (2005), Русев (2000, 2012) и др.

За точността на географските изследвания е важно отчитането на конкретни показатели, например % на промишлеността в БВП, стойности на замърсяващите производства в ОПП и др. Показател, приложим за всички промишлености, е *Индексът на работните разходи* (Стойчев, 2012).

Важен индикатор за състоянието на страна, район за планиране, област или община се явява „*географският паспорт*“. Той дава възможност да се извеждат изводи за актуалното социално-икономическо състояние и за бъдещо развитие и приоритети (Русев, 2001). Авторът счита, че при изследване на административна територия географският паспорт трябва да се съчетава с класически изследователски методи и да се използва при разработване на общинските стратегии за развитие. За основата му се използват общодостъпни данни, задължително в %. Те се представят в таблица, като в горната ѝ част са показателите, имащи най-малък процент съпоставено с общото за страната, и завършва с производствата с най-висок дял. Във всеки географски паспорт е необходимо задължително да присъстват т. нар. „*ключови показатели*“ – демографска гъстота, БВП, територия. Така от ранжираните показатели в началото, в края на таблицата и тези, които са около ключовите показатели, могат да се правят изводи (в началото има сравнителен недостиг, в края – стопанска специализация и възможност за експорт), които да служат за основа на правилни регионални управленски решения.

1.1.3. Социално-демографски

В съвременните географски изследвания се набляга на взаимовръзката природа-общество-стопанство, т. е. върху развитието на стопанството оказва влияние не само наличието (или липсата) на природни ресурси, а и демографският потенциал на територията. За отчитане на състоянието му се използват критерии, значимостта на които се отчита чрез стойностите на конкретизиращите ги индикатори и показатели. Социално-демографските показатели могат да бъдат групирани по различни начини в зависимост от необходимостта на проучването. Всяка страна прилага система от мерки, свързани с демографската ѝ политика. Те включват отчитането на редица индикатори (демографски потенциал, коефициент на раждаемост и смъртност, средна възраст на населението и др.). На тази база се провежда конкретната демографска политика.

Взаимодействието между демографските показатели и социално-икономическото развитие е в основата на научните трудове на Coale (1972), Core (1992), Harvey (1996), Mithcell (2003), Aalbers (2003) и др., а в България – Славейков, Янков (1995), Трайков (2000), Русев, Найденов (2004), Янков (2004), Русев (2008), Найденов (2004, 2008, 2012, 2018, 2019), Патарчанов (2017) и др.

Според Найденов (2012) глобализационните и миграционните процеси в съвременното ни, извършващи се в отделните държави и между тях, зависимостта на хората от развитието на глобалната икономика и положението на околната среда водят до нуждата от създаване на проекти, програми и стратегии на национално и международно ниво.

1.2. МИГРАЦИИТЕ КАТО ИНДИКАТОР НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ

1.2.1. Социално-демографска и пространствена същност на миграционните процеси – причинно-следствени връзки и влияния

Миграциите съществуват от дълбока древност. Първоначално са пораждани от необходимостта за откриване на по-добри условия за живот, както и от нуждата от удобни укрытия за сигурност и отбрана. В резултат на политическо-икономически и социално-демографски проблеми през последните години миграцията се превръща в ключов фактор за преразпределение на блага в световен мащаб.

Важни изследвания на миграциите са тези на Ravenstein (1885), Petersen (1958), Lee (1966), Harris и Todaro (1970), Линев (1967), Славейков и Янков (1995), Treibel (2008), Василева и др. (2014), Димитров (2014), Чернега и Бондаренко (2016) и др.

В съвременното информационно общество съществено влияние върху миграциите и дестинациите им оказват средствата за масова информация, както и провежданата в различните държави демографска политика. Икономическото развитие на регионите в света е възможно, ако социално-икономическата им политика е свързана с нарастване качеството на живот, т. е. често недоброто му качество е главна причина за миграции.

Хората емигрират от по-слабо развити региони към такива, които имат по-високи стойности на индикаторите за социално-икономическо регионално развитие. Това води до много демографски, социални и икономически проблеми в страните, отдаващи мигранти, и се отразява негативно върху регионалното им развитие. Често тези процеси са индикатор за неправилна социална и регионална политика.

Миграционните процеси протичат през определени фази/етапи, които са взаимносвързани – табл. 2., Славейков и Янков (1995) определят фактори, обуславящи миграциите, например: природни, социално-икономически, психологически, етнически, религиозни, политически, екологични, транспортни и др. Широко разпространен е подходът, изучаващ миграцията като следствие от комбинираното действие на изтласкващи и привличащи фактори, известен като *push-pull* модел (Марков, 2015).

Таблица 2. ФАЗИ НА МИГРАЦИОННИЯ ПРОЦЕС

Фаза 1	Фаза 2	Фаза 3
Създаване на предпоставки за териториално предвиждане на население	Преместване, миграция или изменение на териториалния статус	Адаптиране и установяване на заселниците на новите места

Съставено по: Славейков, Янков, (1995)

През последните години се обръща внимание и на т. нар. „обратна миграция“. Тя е свързана с връщане на част от мигрантите в страната на техния произход (поради

неуспех, пенсиониране, иновации, свързани с по-високо образование или финансови възможности на репатранта и др). Така обратната миграция е възможност за връщане на социален, финансов и културен капитал и знания.

● *природна, културна география (културен ландшафт) и движение на населението*

Географията често е разделяна на два основни дяла – природна и обществена. Природната изучава съчетанието от природни компоненти в даденото географско пространство, тяхната свързаност, както и значението им за развитие на дейността на хората. Природната среда е основата, върху която се развива човешкото общество. Важна роля за възникване на миграционни потоци оказва културното многообразие.

За Иширков (1926) културата на народите е съчетание на материални и духовни придобивки, които човек, благодарение на своя разум, е извоювал от природата чрез тяхното облагородяване. Връзката природа – култура се открива при Радев (1924), Nassinger (1931), Sauer (1962), Патарчанов (2007), Стоянов (2017), Атанасов (2018) и др. Той определя, че ландшафтът включва културните и природните особености на изучавания регион, като се отчитат процесите на глобализация. Според него материалното наследство на региона се опазва от културния ландшафт. Автора счита, че процесите на глобализация в днешно време водят до процеси на интензивна миграция, както и до нововъведения в технологиите, транспорта и комуникациите.

Настоящите процеси на регионализация и глобализация, разликите в социално-икономическото развитие – моделът „*център – периферия*“, са в основата на възникване на големи имиграционни потоци. Те се пораждат най-често от ниското ниво на социално-икономическо развитие на част от регион (периферия) и липсата на добри условия за труд и заплащане. Социално-икономическата география изучава икономическото развитие на регионите и страните и връзките му с миграционните процеси, като по този начин (заедно с демографията) обяснява причините, обуславящи пораждането на икономическите миграции. Обикновено в тези случаи мигрантите са млади хора, които постепенно привличат и семействата си, а това води до възпроизводствени проблеми в страните, отдаващи мигранти. Характерно за икономическите имигранти е възприемане на част от културните традиции на приемащата ги страна.

● *естествено и механично движение на населението*

Движението на населението е резултат от количествените демографски изменения, дължащи се на влиянието на различни фактори, например: етнически състав, жизнен стандарт, икономическо състояние на страната, социална структура, участието във войни или регионални конфликти, политически процеси, раждаемост, засилена урбанизация, ниво на здравеопазване, смъртност, миграции и др. То включва процесите на естествено и механично движение. Често развитието на даден регион, политическата, икономическата, дори екологичната обстановка в него могат да влияят върху процесите на естествено и механично движение. Анализът на стойностите им е точен индикатор за регионалното развитие и политики, както и за ефективността на регионалното развитие.

Естественото движение (естествен прираст) е резултат както от естественото възпроизводство, така и от етапа на демографски преход, изминат от дадената страна. То се характеризира чрез показателите раждаемост, смъртност и естествен прираст. Раждаемостта поставя началото на естественото движение, което според Деведжиев (1989) зависи от редица фактори, например ниво на социално-икономическото развитие, възрастова и брачна структура на населението, стандарт на живот, трудова заетост на жените, урбанизация и др. Смъртността е свързана предимно с функцията на възрастта, пряко изразена в застаряване на населението (Деведжиев, 1989). Върху нея основно влияние имат застаряването, характерът на живот и труд, екологичната обстановка, индустриализацията и урбанизацията, образоваността, здравното състояние на населението, политическите и религиозните фактори и др. Естественият прираст е разликата между раждаемост и смъртност на дадена територия.

Механичното движение (механичен прираст, миграции) на населението се отчита като разлика между броя на емигрантите и имигрантите на определена територия. Факторите, обуславящи миграциите, действат комплексно, като в съвременния етап водещи причини за миграции могат да се приемат социално-икономическите. Влиянието им е пречупено през интереса на група хора или отделен човек, а водещо е несъответствието между разположението на населението и възможностите за труд. На база състоянието на миграционните явления и развитието на миграционните процеси в дадена територия се определя и нейната миграционна ситуация. Миграциите биват вътрешни и външни.

Вътрешните миграции се осъществяват във и от вътрешни териториални единици (селища, общини, райони), без да се напускат държавните граници. Основни мотиви за тях са търсене на работа, влошаване на жилищните условия, сключване на брак, постъпване в учебно заведение и др. Като част от вътрешните миграции често се приемат и т. нар. трудови миграции.

За формиране на механичния прираст значение имат и външните миграции. Основните причини за тях са предимно икономически и социални, както и наличието на т. нар. горещи точки, обуславящи големи бежански вълни. Имиграцията има донякъде положително отражение върху икономическата и социалната ситуация в държавите – източник на мигранти, чрез изпращаните от тях средства, както и в държавите – приемащи мигранти, поради възможността за запълване на свободните работни места в тях и за икономически растеж.

Миграционните движения съпътстват общественото развитие, като обвързаността им с напредъка на стопанството е по-силна в индустриалното и постиндустриалното общество, където по-добрият стандарт на живот и заплащане са привлекателни за имигранти от по-слабо развитите райони в света и обуславят миграционни процеси между тях. Така развитието и пътят на миграционните потоци служат като индикатор за обвързаността между социално-икономическото и регионалното развитие и естественото и механичното движение на населението.

● *механично движение на населението, урбанизационни процеси, регионално развитие и политика*

Миграционните процеси засягат редица области на икономиката, обществения живот, демографията, сигурността, търговията, културата и др. Изучаването и измерването им, както и решаването на въпросите, свързани с механичното движение на населението, са придружени от различни трудности, например липса на контрол на временната и постоянната адресна регистрация, липса на единна методика за отчитане на постоянните емигранти и др. (Симеонов, 2009).

Връзката на миграциите с урбанизацията е изследвана още от Ravenstein (1885), като тогава миграцията е описвана главно като движение от селата към градовете. По-късно тази обвързаност е разглеждана от Деведжиев (1989), Славейков и Янков (1995), Vencivenga и Smith (1997), Стоянов (2017), Dumont (2018), Пейковска (2019) и др.

Процесът на нарастване ролята на градовете в развитието на обществото Славейков и Янков (1995) определят като урбанизация. Тя е свързана с концентрация на население, социална и производствена инфраструктура в градовете и техните задземия. Важна роля за протичането на урбанизационния процес имат ВГО, колонизацията, масовите миграции, НТП, индустриализацията, развитието на транспортната мобилност на населението и др.

Според Славейков и Янков (1995) градовете привличат население с „очакваните или реални предимства на градския начин на живот“. Понякога тези очаквания на имигрантите не са оправдани и водят до разочарование (понякога и до реемиграция). Пейковска (2019) счита, че урбанизацията може да се приеме като проявление на миграцията и че тя е най-характерният процес на вътрешните миграционни процеси. По този начин населението в градските райони се увеличава за сметка на селските. Външните (международни) миграции също допринасят за това (особено заселването в големите градове в развитите страни).

Урбанизацията (често породена от миграционни процеси) има редица отрицателни отражения. В настоящия период на липса на активна инвестиционна политика в селските райони се задълбочават различията в условията на труд и начин на живот между градовете и селата. Пренебрегването на негативните последици от урбанизацията е една от основните причини за демографска криза.

Селищната мрежа е формирана в резултат от историческото развитие на регионите в света. За регионалното и селищно развитие са важни административно-териториалното деление, формата на управление и вътрешно устройство на дадената страна. Към регионалното развитие се отнасят дейности, извършвани от държавата с цел осъществяване на просперитет на териториалните ѝ единици. То е свързано с прилагането на законодателни, административни, екологични, социално-икономически и други аспекти в конкретен регион. За регионалното развитие на районите се използват управленски механизми, обозначаващи като регионална политика.

1.2.2. Статистико – методологични аспекти при изследването на миграции.

Проследяването на развитието и посоките на миграционните потоци и процеси се извършва на база голямо количество статистическа информация от разнообразни източници. Получените данни се анализират и се извеждат изводи. Важно значение при проучване на миграционните процеси имат причините, породили миграцията, историческите особености на дадения период, характеристиката на миграционния контингент, както и социално-икономическото развитие на различните региони.

За изучаване на миграциите и миграционните процеси се използват различни методи, подходи, извеждат се коефициенти и формули. Основа на такива проучвания са показатели, като брой на населението, брой заселени и изселени, обем на миграции (миграционно салдо), % мигранти спрямо общия брой население на дадената територия, коефициент на механичен прираст на населението и др.

Главно понятие за характеризиране на миграциите, обясняващо миграционното поведение на хората, е миграционната представа (Денчев, 2019). За основата ѝ служат миграционните мотивации и някои индикатори за социално-икономическо развитие. Според Денчев за изследване на миграционни представи се използва и анкетиране. То е свързано с изследване на мотивите на хората за емиграция, очакванията им от решението да напуснат родните си места, адаптацията към страната приемник, възможността да подпомагат семействата си финансово, нагласите за бъдещото им оставане в чужбина или завръщане в родната страна и др. (Макни, Димитрова, 2019).

Изучаването на миграционните нагласи на населението се базира и на тяхното прогнозиране. За прогнозата се използва статистическа информация за минали и настоящи стойности на миграционните процеси в дадения регион, за социално-икономическото му развитие, анализ на демографската му ситуация и др. През 2008 г. Младенов прави уточнение за прогнозирането на миграционните нагласи на населението, зависещи най-вече от икономически фактори. Той счита, че без оценка на притегателната/отблъскващата сила на отделните региони не може да се прогнозира миграционното поведение на населението.

Георгиев-Черковалиев (2019) предлага серия от методи, които да се използват комбинирано при проучване на миграцията и миграционните процеси (сравнителен анализ, ивент анализ, структурен анализ, клъстер анализ, ГИС и картографски методи, SWOT анализ, PEST анализ, метод Делфи и др.). Подобни методи за изследване на демографска ситуация са предложени от Владева и Владев (2019) които обръщат специално внимание на т. нар. зона на гравитация на население в административните центрове. Съчетанието им позволява изясняване на причините за пространствено и социално-икономическо развитие на територията и миграционните процеси. Зависимостите между социално-икономическото развитие и нивото на миграционна мобилност в даден регион (или между региони) се измерват с показатели, като миграционен баланс, общ брой или относителен дял на населението (спрямо регион или страна), относителен дял на градското население, ниво на заетите в отделните

стопански сектори, средна продължителност на живота, % заетост и безработица, БВП/човек, инвестиции, брой предприятия и работни места и др.

За изучаването на миграционните процеси и влиянието им върху развитието на отделните страни, региони и по-малки административни единици не е възможно уеднаквяване на използваната методология. В настоящото изследване е приложен различен инструментариум относно отделните характеризирани демографски и социално-икономически показатели. Най-често използвани са: комплексен географски анализ, статистически, математически, исторически, демографски, прогнозни, картографски и други методи и подходи. Внимание е обърнато на корелационните връзки между историческото, социално-икономическото и демографското развитие на разглежданата територия (Карлово и Карловска община), икономическите и политическите процеси, електоралното поведение на хората, както и на анкетно проучване на общественото мнение и миграционните нагласи на населението.

ВТОРА ГЛАВА. ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА КАРЛОВО И ПРИЛЕЖАЩИТЕ МУ ТЕРИТОРИИ ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО

2.1. ОБЩА ГЕОГРАФСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КАРЛОВО

Град Карлово е разположен в едноименната задбалканска котловина–между ридовете Козница на запад и Кръстец (Стражата) на изток, в южното подножие на Калоферска планина и северното–на Същинска и Сърнена Средна гора (фиг. 1). Отделните му квартали се намират между 388 m н. в. на юг и 545 m н. в. на север.

По данни от ОПР на община Карлово (2014–2020 г.) част от територията на Карловската котловина е равнинна и хълмиста с надморска височина от 260 m при град Баня, до 500 m н. в. в северозападните и източните участъци.

Петров и Стойчев (1992) смятат, че Карловският грабен се оформя през плиоцена и кватернера, запълнен е с плиоценски езерни седименти и кватернерни алувиални, пролувиални и делувиални наслаги. Според информация от ОПР на община Карлово (2014–2020 г.) в грабена са открити лигнитни въглища (до град Баня) с общи запаси над 100 хил. t, но в близките години не се предвижда разработване на находището.

Фигура 1. КАРЛОВСКАТА КОТЛОВИНА И ПРИЛЕЖАЩИТЕ Ї ТЕРИТОРИИ

Съставено по: НСИ

Климатът в района е преходноконтинентален с планинско влияние. Средната годишна температура е 11,4°C, а средното годишно количество на валежите е 653 mm, с максимум през май, а минимум през февруари и март. Реките, протичащи през котловината, са река Стряма и по-големите ѝ притоци Стара и Бяла река. През Карлово преминава Стара река, на която преди навлизането ѝ в града е образуван водопадът Сучурум (от 1989 г. „Водопада“). Той е приблизително на 480 m н. в., а водният пад е около 8 m. Едно от природните богатства на Карловския край са минералните извори (Баня, Столетово, Клисуря, Климент).

Най-широко разпространение имат делувиялните и алувиално-ливадните почви, а с по-малко земеделско значение са канелените горски. Като цяло почвите са подходящи за отглеждане на зърнени и фуражни култури, маслодайна роза, лавандула, лозя и др.

2.2. ДРЕВНОСТ И РАННО СРЕДНОВЕКОВИЕ

Смята се, че най-ранните жители на Карловската котловина се заселват в нея още през VI хилядолетие пр. Хр. Археологическите изследвания показват следи от богата култура през неолита, медната и бронзовата епоха. По времето на траките, през желязната епоха, районът е контролиран от одриските царе. На територията на много от днешните селища в общината са открити предмети с тракийски произход.

През II в. Стремската област става част от римската провинция Тракия. Важно значение за района през този период има пътят, свързващ древните Улпия Ескус/Езеус (дн. с. Гиген) и Нове (Стъклен/Систово/Свищов) с Филипопол (дн. Пловдив) – *фиг.3*.

През древността по долината на р. Стряма се извършва мащабно строителство на пътни крепости и други съоръжения. Северно от Карлово минава и трасето на друг подбалкански римски път, свързващ Черноморието със Сердика и Адриатическото крайбрежие. По неговото протежение също са построени крепости, част от които са Карловското и Сушишкото кале.

Фигура 3. РИМСКИТЕ ПЪТИЩА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ДРЕВНОСТТА

Съставено по: <https://www.portal-silistra.eu/news/8924>

През VI–VII в. долината на р. Стряма е заселена от славянски племена, управлявани от Византия, но по-късно са част от новосъздадената Българска държава.

Различни автори приемат, че Карлово е наследник или на средновековната крепост Копсис (Копса, Гьопса, Геопса), или на Сушишкото кале.

Според Унджиев (1968) през XIII и XIV в. Подбалканската област влиза във феодалните владения на болярина Смилец и е важен пограничен район. След смъртта му неговите братя Радослав и Войсил бягат във Византия. През същия период владетел на района е Елтимир. През 1322 г. Войсил, с помощта на Византия, навлиза в задбалканските земи и завзема района от Сливен до Копсис. Така той създава отделно княжество, васално на Византия, с главен укрепен град Копсис. Новоизбраният български владетел Михаил III разгромява византийските войски и завладява Копсис. След смъртта му през 1330 г. за Копсис не се споменава нищо (Ненов, 1972).

Пенков и Христов (1978) смятат, че Карлово е създадено на настоящето си място, като е наследник на опожарено от турците селище. В други източници не се споменава за опожаряване на старото селище. Фъргов (1931) пише, че историята му не е известна, но се знае, че то е преживяло османското нашествие, както и че произходът на името му е славянско–Сушица. Миков (1943) определя, че името е старинно и означава безводно, сухо, и че е споменато в грамота на Константин Асен с името Сушица.

Ръкописът на възрожденския учител Райно Попович е най-достоверният източник за съдбата на средновековното селище и е използван в редица проучвания на Карлово и региона. Според него до мястото на старата Сушица е имало и манастир, разрушен при установяването на турците, като според Деянова (2005) и Унджиев (1968) с материалите от него са изградени Куршум джамия и хамама (банята). Унджиев счита, че свидетелство за това са мраморните стълбове до джамията, на част от които има християнски знаци.

Съществуват няколко основни хипотези, с които се правят опити за разкриване етимологията на Карлово. Много автори поддържат идеята, че Сушица (Сушница, Сушниче) е предшественик на Карлово, както и че това е старото име на града (Априлов, 1841; Богоров, 1851; Фъргов, 1931; Унджиев, 1968; Гандев, 1972; Борисов, 2015; Кийл, 2017; Бойков, 2018 и др.). Борисов (2015) споменава, че през XVI в. освен Сушниче градът е известен като Шахин кой и Карлъоглу пазаръ, като последното вероятно започва да се използва около 1550 г. Бойков (2018) счита, че докато турците използват името Шехин, християнското население дълго време го нарича Сушиче. Повечето изследователи смятат, че основател на града е Карлъ Зааде Лала Али бей (*от тур. „Синът Карлиев победител Али бей“*). Счита се, че името на град Карлово е безспорно турско независимо от това дали се свързва с превод или отделна личност.

2.3. ОСМАНСКО ВЛАДИЧЕСТВО

2.3.1. Селищно и архитектурно развитие

В различни източници времето, когато се приема, че земите на Карловския край са завладени от Османската империя, е между 1481–1485 г. Съгласно османски регистър Карлъ Али бей получава земи с обща площ от около 500 km² под формата на частно владение. В него като селища са споменати Шахин гьолю (Сушиче) и Ливадиче

(Борисов, 2015; Бойков, 2018). Второто е по-малко и с времето изчезва като географски обект. По-късно имотът е завещан да се използва за религиозни цели и придобива статут на вакъф.

Фигура 6. ЦЪРКВИТЕ „СВ. БОГОРОДИЦА“ И „СВ. НИКОЛАЙ“ ДНЕС

Източник: Интернет

При заселването на Карлово турците заемат съвременната северна част на града (на север от Куршум джамия), където създават турската махала Касабата. На юг от нея (в Шахън/Шан махала) се заселват българи. Първоначално между двете махали има поляна и горска растителност, но в началото на XVIII в. те постепенно са застроени. Така в близост до Арапския мост възниква смесена махала–Табашката.

След Куршум джамия през XVI и XVII в. в Касабата са построени още три джамии, а впоследствие стават осем. През XV в. е изградена и църквата „Св. Богородица“, което може да се приеме като доказателство за значимо присъствие на българско християнско население въпреки репресиите и изселванията в първите десетилетия след османското нашествие. Втора църква („Св. Николай“) е построена през 1847г. след специално издействие от султана ферман (фиг. 6).

Градът се отличава с типичния турски ориенталски облик, характерен за тези времена. Улиците са тесни и криви. Къщите са изолирани от високи зидове. В двора на Куршум джамия има турско училище, около нея–административни сгради и чаршия, а в близост до Арапския мост – няколко странноприемници и кафенета.

В началото на XVII в. селището придобива характер на град и става седалище на нахия Гьопса (Стремска околия), което е една от главните причини за разрастването му. Към края на XVIII в. Карлово се превръща в притегателен център за заселване на българско население.

2.3.2. Движение и етно-социална структура на населението

Конкретни сведения за броя на населението в Карловския край, както и за неговите бит и културни особености почти липсват преди османското нашествие. Формирането и развитието му е резултат от общите етно-демографски процеси, свързани основно с траки, римляни, славяни и прабългари. Според Кийл (2017) след изчезването на българската държавност районът е заселен предимно от тюркски номади (юруци). Сред част от завареното население е наложена и ислямската религия (приелите я са облагодетелствани от данъци).

Борисов (2015) цитира данни от описи от османски регистри за съотношенията между мюсюлманското и християнското население в Сушниче през XVI в. (табл. 3). В края на XVI в. броят на жителите на Карлово надхвърля 1000 души. Постепенно

селището се оформя като пазарен център, което увеличава икономическия му потенциал и го прави привлекателен за заселване.

Таблица 3. ДАННИ ОТ ОСМАНСКИТЕ РЕГИСТРИ ЗА РЕЛИГИОЗНА ПРИНАДЛЕЖНОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО В СУШНИЧЕ (дн. КАРЛОВО)

	Християни				Мюсюлмани			
	Семейства	Неженени	Заселени	Свещеник	Семейства	Неженени	Заселени	Имам
1516 / 18	41	1			6	1		
1530	33	4			9	1		
1570	115	2	5 сем.	1	62		4 сем.	1
1596	163	3			116	30		

Съставено по: Борисов, (2015)

Според Бойков (2018) характерна особеност за този период са и сведенията за занаятчии (хлебари, железари, обуцари и др.), обозначени с мюсюлмански имена и преобладаването на турско население в района. Същият посочва, че броят на християните се увеличава предимно по механичен път. Резултатите в изследване на Попов (1967) потвърждават превалирането на турско (мюсюлманско) население, но според него в средата на XVII в. се забелязва определена тенденция към намаляването му. Сред причините за това са жертвите заради водените от Османската империя войни, характерните за периода епидемии от холера, чума и тиф и др. Вероятно тези процеси са в основата на тенденцията за своеобразно постепенно побългаряване, започнала през XVIII в. В основата ѝ лежи нарасналият стремеж на българи от околни села да купуват имоти в землището на Карлово, за да развият занаятчийство, търговия и земеделие. Това създава условия за възходящо икономическо развитие, достигнало своята прединдустриална кулминация през Възраждането (Мучинов, 2019).

През 1819 г. Константин Иконом пише, че в Карлово има около 1000 семейства, само ¼ от които са християни. Една от причините за това според Кийл (2017) са продължаващите до края на XVIII в. успоредни процеси на частична религиозна и езикова асимилация на българското християнско население. Част от турското население на Карлово се изселва по време на Руско–турската война през 1828–1829 г. (Мучинов, 2019). По икономически съображения обаче в средата на XIX в. голям брой турско население отново се заселва в Карлово от близкия Сопот (Петров, 1986).

Според Каниц (1879) непосредствено преди Освобождението (1874–1875 г.) турското население в града вече е едва 1/6 от почти 9 хил. му жители. Той посочва и че броят на българските къщи е 1200, турските – 300, а еврейските – 60.

Представително в хронологичен план проследяване на абсолютната демографска динамика за града през XIX в. прави Мучинов (2019). Основните данни от него са представени в табл. 4:

Таблица 4. НАСЕЛЕНИЕТО НА КАРЛОВО ПРЕЗ XIX в.

Година	1819	1835	1841	1843	1856	1871	1877
Брой жители	5000	8000	5000	6000	10000	9000	9500

Съставено по: Мучинов, (2019)

Според списание „Летоструй“ през 1872 г. Карлово е на второ място след Пловдив в Пловдивската кааза по брой български семейства, а по брой ученици – заедно с Калофер – е на трето след Пловдив и Копривщица. Тенденцията за увеличаване броя на населението от средата на XIX в. вероятно се дължи на ускореното икономическо развитие. След Кримската война обаче част от занаятчиите са разорени в резултат от вноса на европейски стоки, което води до миграции.

Петров (1986) споделя, че в средата на XIX в. евреите в Карлово се занимават с търговия, която според Икономов (1856) се е осъществявала предимно във Влашко. Иречек и Каравелов са на мнение, че в Пловдив през XVIII в. се заселват много жители на Копривщица и Карлово.

През Възраждането и особено непосредствено преди Априлското въстание и Освобождението Карлово подкрепя националноосвободителното движение, като жителите му участват активно в голяма част от въстанията, българското опълчение, Освободителната война и др. Дадени са хиляди жертви, чийто точен брой не е установен и до днес. В Карлово този период е известен чрез термина „Страшното“. В резултат от невиджаната жестокост живота си губят над 1500 карловци (Славчев, 1934). Погромът води до резки изменения в броя и демографската структура на българското население в Карлово. Публикувани са сведения за над 700 вдовици, но броят им вероятно е много по-голям.

След края на войната част от турското население се завръща в града, но евреите са изгонени от карловските вдовици. Така еврейската общност в Карлово на практика прекратява съществуването си (Rusin, 2016).

Събитията, свързани с Априлското въстание и последвалата Руско-турска война, водят до значително съкращаване броя на карловското население и тежки материални загуби. Проведеното през 1880 г. преброяване на населението в Източна Румелия показва, че Карлово има малко над 8 хил. жители.

2.3.3. Изменения в стопанската структура и специализация на общината

Едно от първите сведения за стопанския потенциал на карловския вакъф в началото на османското владичество е цитираният от Бойков (2018) държавен регистър, в който има данни за размера на събраните данъци през 1516 г.–общо 5997 акчета, като към края на XVI в. количеството им е почти 4 пъти по-голямо (табл. 6). Увеличението им може условно да се приеме и като индикатор за почти четирикратно увеличаване на жителите във вакъфа през посочения период–от около 3 хил. на 12 хил. души.

Таблица 6. ПРИХОДИ НА КАРЛОВСКИЯ ВАКЪФ ПРЕЗ XVI В. (в акчета)

Година	Приходи
1516	5997
1528	5984
1530	6187
1570	21 954
1596	23 596

Съставено по: Бойков, (2018)

Борисов (2015) цитира османски селищен опис от 1549 г., в който се споменава, че данъчните приходи се формират от стопански дейности, като добив на пшеница, зърно, лозя, сено, орехи, овце, свине, кошери, пашкули, воденици и др. В регистър от 1570 г. се споменават и занаятчийски и търговски професии–абаджии, табакчии, мутафчии, терзии, куюмджии, халваджии, сапунджии, бакали и др. (Глушков, 2014).

Въпреки че според османските норми Карлово има статут на град, основният му стопански облик през XVI–XVIII в. е земеделски. Главни растениевъдни култури са пшеница, ръж, ечемик, царевица, просо, плодове (вкл. грозде), а водещи в животновъдството са говедовъдство, овцевъдство, свиневъдство, пчеларство. Специфичен за района поминък е бубарството, а през XVIII в. настъпват промени, свързани с масовото култивиране на маслодайна роза.

През Възраждането вече се наблюдава ясно изразено преобладаване на занаятчийството и търговията над земеделието в Карлово и селищата около него. Богоров (1851) описва Карлово, като набляга, че градът е фабричен, населението се състои от българи, турци и евреи (около 15 хил.) и главния занаят е гайтанджийство. По-късно Богоров (1868) използва определението „ръкоделен град“, като описва традиционни за турското население на града занаяти (табаклък, свещарство, сапунарство и бръснарство), както и за българското (гайтанджийство) и еврейското (търговия с различни манифактурни изделия). Изделията са продавани в Смирна, Бурса, Кайро и др. (Георгиев, 1932).

Основавайки се на посочените, както и на други автори Христов (2017) прави изчерпателна стопанска характеристика на града. Изброени са 24 еснафа: абаджийски, кафтанджийски, бакалски, дюлгерски, чифчийски, кожухарски, папукчийски, златарски, вапцарски, басмаджийски, фурнаджийски, астарджийски, бакърджийски, грънчарски, мутафчийски, воденичарски, терзийски, гайтанджийски, самарджийски, копринарски, овчарски, кацарски, тепавичарски и арабаджийски. През 1857 г. част от тях се сливат и броят им е 17.

Друг ключов отрасъл във възрожденско Карлово е занаятчийското металургично производство. Водеща роля има леярството, производството на отливки и обработката на изделия от бронз. Ненов (1972) твърди, че до Освобождението градът е единственият леярски център по българските земи. Тясната специализация в розопроизводството, както и варенето на ракия са предпоставка за казанджийството, чието производство започва бързо да нараства през 20-те години на XIX в. Така старите керамични съдове постепенно са заместени с медни казани за дестилация и съхранение на розовото масло. Според Фъргов (1931) карловци са първите у нас, които копират блискоизточния опит и изграждат дестилационни съоръжения за розово масло с медни казани.

Карлово е един от малкото наши центрове за производство на калаени павури и оловни покривни конструкции. Към края на XVIII в. са развити дюлгерството и железарството и са регистрирани в общ еснаф. Пряко свързано с гайтанджийството, абаджийството и други текстилни изделия е производството на стоманени ножици. Като основни занаяти изпъкват и куюмджийството, грънчарството и джамджийството.

Най-голямо влияние върху спецификата на земеделското производство в Карловския край оказват природните условия и ресурси и някои характеристики на населението (брой, културни особености, производствени традиции). Водещи сред растениевъдните отрасли са зърнопроизводство, лозарство, отглеждане на рози, орехи, черници и др. Най-висока степен на специализация сред тях има розопроизводството.

Важен воден и енергиен източник за Карлово и неговото възрожденско икономическо развитие е Стара река. Тя играе главна роля за производството на шарлан, оцветяването на текстилни изделия, при тепавичарството, металургията, мелничарството, кюркчийството, табачеството, мутафчийството, барутчийството. Последното има над 25 работилници, като по-голямата част от продукцията им се използва от армията на Османската империя. През 1873–1874 г. е изградена първата вълненотекстилна фабрика в града и в нея работят около 30 души. Османският башибозук я унищожава през 1877 г.

Стопанският възход през Възраждането поставя Карлово в силна зависимост от вноса на суровини и износа на готовата продукция и създава условия за разрастване на търговията. В града възникват много складови помещения и магазини. Гостите му могат да отседат в 12 странноприемници. По-заможните карловски търговци основават свои търговски къщи в Цариград, Виена и редица градове в Румъния и други съседни страни. Много от тях даряват средства за сгради в родното Карлово и други български градове. Типичен пример са даренията на братята Евлоги и Христо Георгиеви, с които оказват подкрепа на много български общини, църкви, болници, училища, автори на учебници, за издаване на книги и вестници, обучение на българи в чужбина.

Промените в демографското и икономическото развитие на Карлово от неговото създаване като административен и стопански център през XIV–XV в. до Освобождението показват положителна тенденция при нарастването и утвърждаването на града като занаятчийски и търговски център. Тези негови функции стават основа за притегателната му роля за население от близки населени места и осъществяването непрекъснати миграционни процеси към Карлово. Това доказва и връзката между стопанския напредък и имиграцията на население в града, а резултат се явява увеличаването на неговия брой.

ТРЕТА ГЛАВА. ФОРМИРАНЕ НА ОБЛИКА НА КАРЛОВО КАТО СТОПАНСКИ И АДМИНИСТРАТИВНО-ПОЛИТИЧЕСКИ ЦЕНТЪР ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО 1989 г.

3.1. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ПРОИЗВОДСТВЕНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ

3.1.1. Развитие на Карлово до края на Втората световна война

След Освобождението Карлово запада в стопанско отношение (Даскалов, 2005). Влияние върху този процес оказват събитията от последните десетилетия на османското владичество. Карлово е част от Източна Румелия. Най-силно засегнати от стагнацията са занаятчийството и търговията. Водещият за Карловския край занаят гайтанджийство също запада. Причините са високите митнически такси на вносната вълна, както и загубата на традиционни пазари. В автономната област навлизат стоки

отвън, които занаятчийското производство не може да конкурира. Това води до бедност и глад в развития дотогава град. Герасимов (1986) набляга, че в това положение карловци са отчаяни, защото никой не предлага нови форми на поминък, а не е възможно да се върнат към старите такива.

Постепенно започва фабрично производство, например: през 1891 г. със средства на Евлоги Георгиев в града е построена фабрика за производство на шаяци и гайтани, през 1904 г. е създадено *„Събирателно дружество Иван Вълков и син“*, което освен гайтан произвежда аби и шаяци, производството се усъвършенства, изградена е и фабрика, запазена и до днес. През 1927 г. е отворена и текстилна фабрика *„Тодор Енкин и синове“* (Тодоров, 2005), а от 1928 г. и кооперативна тъкаческа фабрика *„Спасение“*.

В средата на 90-те години на XIX в. е създадена фабрика за обушарски клечки, две фабрики за обушарски калъпи, три тютюневи предприятия, три дарачни фабрики (Фъргов, 2013; Христов, 2017), както и две акционерни търговски дружества – *„Стара планина“* (1885 г.) и *„Винопроизводство“* (1925–1944 г.). През 1890 г. започва работа *„Фабрика на братя Матевци“* (за производство на пастърма и суджуци), като за нуждите ѝ се отглежда добитък в Стара планина.

В началото на XX в. се търсят варианти за справяне с икономическата криза. През 1902 г. и 1903 г. във вестник *„Просвета“* е предложено градът да се развива като *„земеделчески град“*. Определени са земеделски производства, които са с традиции в района – розопроизводство, лозарство, овощарство, градинарство, бубарство, пчеларство, животновъдство. На тази база са изградени и преработващи предприятия (парна дестилерия за розопреработване, инсталация за получаване на розов конкрет и др.). До 1927 г. в района има 38 розоварни и 23 фирми, преработващи розовия цвят и добиващи розово масло (Деянова, 2016; Христов, 2017). Център на Розовата долина тогава е Карлово, а розовата индустрия е една от най-крупните в България. Карловският район запазва тенденцията за най-голям производител на рози и продукти от тях до края на Втората световна война.

Според Фъргов (1938) в средата на 30-те години на XX в. освен изброените предприятия в Карлово има 6 фабрики за дестилация на ментово и розово масло, *„четири малки розоварни, десет фабрики и работилници за изработване на сурови кожи, фабрика за мукави, модерна сушилна за паикули, модерна винарска изба, химическа лаборатория за козметични артикули“* и др. Съществуват и работилници за изработване на коли, веячки, розови казани, железни легла, водни помпи, както и единствената българска работилница за луксозни метални изделия.

След откриването на ВЕЦ на север от града (през 1926 г.) започва електрифициране на занаятчийски работилници, жилища, фабрики и др. в резултат от което безработицата намалява. В Карлово започва да имигрира свободна работна ръка от съседни селища.

През 30-те години на XX в. в Карловско се полагат основите на военната промишленост (Христов, 2017), а от 1939 г. започва работа и предприятието *„Главни самолето–ремонтни работилници“*. От 1940 г. има и производство на трактори.

Освен електрифицирането, важни за икономическото развитие са съобщенията и транспортните връзки. Пощенската станция в града е открита през 1879 г. Основните пътища, преминаващи през Карлово, според братя Шкорпил (1892) са Подбалканският и пътят от Никопол през Троян за Пловдив (през Кърнаре и Карлово). Техни участъци съвпадат със старите римски пътища (вж. *фиг. 3*). По протежението на някои от тях впоследствие са изградени жп линия и автомобилен път, които и днес са част от главните транспортни артерии в страната. През 1933 г. е довършена жп връзката с Пловдив и е открита жп гара в Карлово. През 1939 г. е довършен участъкът Карлово–Казанлък (Деведжиев, 1983). Линията Карлово–Клисура е изградена през 1949 г., а през 1952 г. е завършен и последният участък от Подбалканската жп линия (Клисура–Макоцево). Така градът е свързан с железопътната мрежа на страната. Автомобилният път Карлово–Пловдив е асфалтиран около 1963 г.

Наред с транспорта в общината започват да се развиват и други отрасли на обслужващата сфера–здравеопазване, образование, банково дело. Първата болница е открита през 1880 г., през 1901 г. е преместена в нова сграда, а днешната е изградена през 1968 г. Важна за икономическото развитие на града е Карловската популярна банка. Основана е през 1913 г. Капиталите ѝ играят роля за оцеляването на градското стопанство по време на войните (1912–1918 г.) и следвоенната криза (1918–1923 г.). Закрита е през 1951 г. През 30-те години на XX в. в Карлово има и клон на Българската земеделска банка, с чиято помощ са построени сградата на земеделската банка, винарската изба и околийска сушилна за пашкули (Александров, 1938).

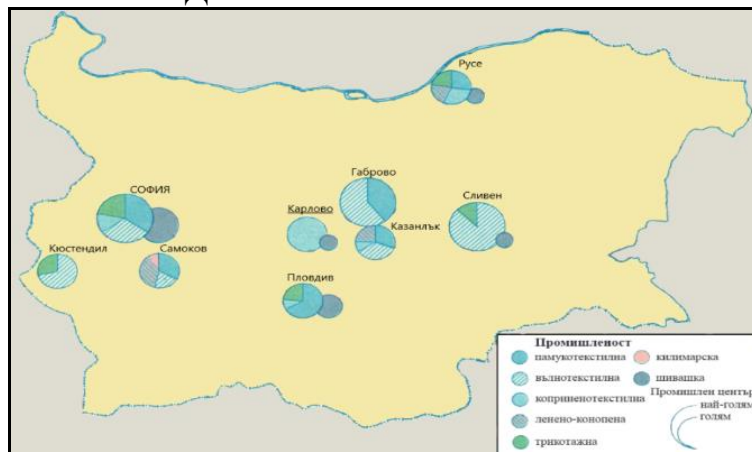
3.1.2. Икономически разцвет на Карлово след 1944 г.

Подем в икономическото развитие на града започва след 9.IX.1944 г. и национализацията от 1947 г. След Втората световна война са национализирани фабриките „Иван Вълков и син“ и на Евлоги Георгиев. Те са включени към ТК „Теодоси Марков“, за който е изградена и модерна сграда. През 80-те години на XX в. тук се създават почти половината от копринените тъкани у нас (*фиг. 23*), а заетите са 1240 д. Фабриките „Тодор Енкин и синове“ и „Спасение“ са национализирани през 1947 г. и стават ДИП „Червена звезда“ (Христов, 2017). От 1976 г. ДИП е включен към ТК „Теодоси Марков“ (Пътеводител..., 1989).

Другите развити предприятия в района също са национализирани. Кланцията на братя Матев е основа на Месокомбинат Карлово, мукавената, дарачната и кожухарската фабрики са реструктурирани в Държавен промкомбинат „Коста Митев“. В града се създават още СД „Търговия“, клон „Хлебна промишленост“ (1973 г.), Вагоноремонтен завод (1964 г.), Винпром (1947 г.), Консервен комбинат (1947 г.), Млекозавод, както и крупните машиностроителни предприятия в района. Изграден е тракторен завод, развива се и военната промишленост. Комплексността между военните поделения и свързаната с тях промишленост в Карловско води до създаване на един от най-големите военно-промишлени комплекси в страната през социалистическия период. Най-голямото предприятие е ВМЗ, което през 1985 г.

достига 26000 души персонал и се предполага, че е абсолютен лидер в България към края на социализма (Христов, 2017). Създаден е и Домостроителен комбинат, чиято дейност е свързана с изграждане на ведомствени жилища за големия брой имигрирало в Карлово население от близките села.

Фигура 23. КАРЛОВО В ТЕКСТИЛНАТА ПРОМИШЛЕНОСТ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 80-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ в.

Съставено по: Атлас..., (1984)

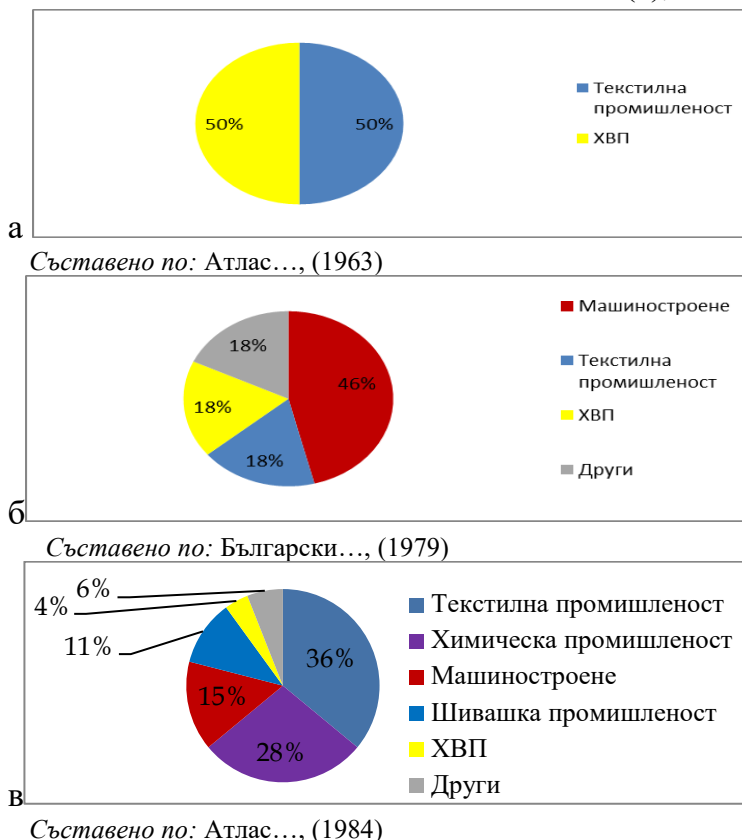
През 1948 г. е отворено емблематичното за района предприятие „Българска роза–Карлово“. От 1976 г. се разширява производството на козметични препарати за вътрешния и външния пазар и се обединяват розоварните фабрики в Карлово, Казанлък, Пловдив, Горна Оряховица и Шумен. През 80-те год. на ХХ в. „Българска роза“ е едно от големите козметично-парфюмерийни предприятия в страната.

Притегателната роля за миграция на много от жителите на близките населени места е наличието на голям брой работни места, а в повечето случаи и осигурените ведомствени жилища. Така миграционната вълна от селата към близкия индустриален център е свързана с развитието на големия брой предприятия в него.

Икономическото развитие на Карлово в разцвета на социализма е проследено на *фиг. 31* (а, б, в). През 1960 г. Карлово е малък град с развити предимно лекопромишлени отрасли, като водещи са текстилната и ХВП с почти равен дял от по около 50% (*фиг. 31, а*). С изграждането и развитието на машиностроителни и др. производства през 1979 г. той вече е от средните по население градове, като най-голям дял има машиностроенето–46%, следвано от текстилна и шивашка, ХВП и други отрасли с почти равен дял (*фиг. 31, б*). Най-големият стопански подем на Карлово се проследява на *фиг. 31* (в). В средата на 80-те години на ХХ в. в него е значителен дялът на текстилната (36%) и на химическата промишленост (28%). Появява се шивашката промишленост (около 11%), но намалява дялът на машиностроенето (от 46%–1979 г. на 15%–1984), и на ХВП–от 18% на 4%.

През социалистическия период карловските предприятия осъществяват икономически отношения предимно със страните от СИВ, но отделни фабрики търгуват и извън него, например ТК „Теодоси Марков“ изнася продукция за ФРГ, Франция, Австрия, Италия, Испания, Финландия, Турция, както и за Сирия, Йордания, Либия, Ливан и др. (Герасимов, 1986).

Фигура 31. ПРОМИШЛЕНОСТ В КАРЛОВО ПРЕЗ 1960 (а), 1979 (б), 1984 (в) г.

Успоредно с промишлеността в Карлово се развива и транспортът. Автомобилният път и жп линията, свързващи столичния град и Черно море през Карлово, са „важен фактор за разполагане на производствени мощности в отделни техни транспортни възли...“ (Природният..., 1990). Те са от основните причини Карлово да се превърне в голям икономически център в Пловдивска област.

В началото на ХХ в. в Карлово започва развитието и на други обслужващи стопански отрасли. Някои от бившите ханове са превърнати в хотели, изградени са и нови. В града има много антропогенни и природни ресурси за развитие на туризма. В чест на героите от района се изграждат паметници и паметни плочи. Най-емблематични са паметникът и къщата-музей на Васил Левски (фиг. 32). Други много посещавани туристически обекти в Карлово са Историческият музей, АТК „Старинно Карлово“, площад „20-ти юли“, водопад „Сучурум“ и др.

Фигура 32. ПАМЕТНИК И КЪЩА-МУЗЕЙ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

Снимки: Личен архив, Интернет

Освен туристически Карлово винаги е било и търговски център. Основната част от търговията в града през социализма е представена от филиал „Карлово“ на ДСО „Търговия на едро“ – Пловдив.

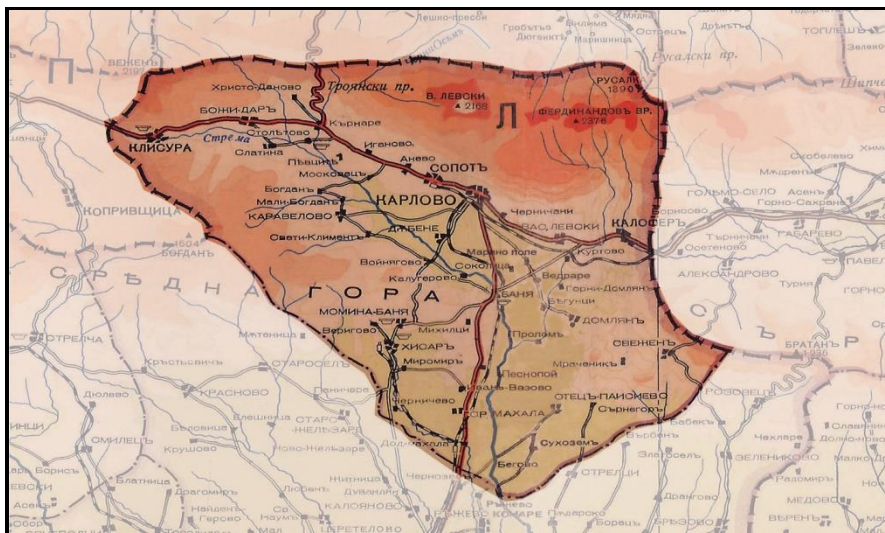
През различните периоди в общината са изградени много училища и детски заведения. Професионалните училища подготвят кадри за предприятията в района.

Разпадането на социалистическия лагер води до икономическа криза. Голяма част от предприятията в Карловско са засегнати от нея и са затворени. Малко са тези, които реструктурират производството си, и то е конкурентоспособно на пазара, и съществуват и днес, например ВМЗ, Българска роза, Месокомбинат Карлово и др.

3.2. СЕЛИЩНО УСТРОЙСТВО, АДМИНИСТРАТИВНА И КУЛТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКА РОЛЯ

През различните периоди Карлово е административен център от различен ранг, а обхватът на населените места, гравитиращи към него, не е еднакъв. Най-голям е броят им в Карловска околия след Освобождението (50), който се запазва с малки изменения до 1956 г. (фиг. 34). От същата година околията започва да отпада като административно-териториална единица и през 1959 г. става община. Според преброяванията от 1956 и 1972 г. броят на населените места в Карловска община е най-малък и е съответно 5 и 10. Изменение в обхвата на гр. Карлово има през 1974 г. – Сушица е обявена за негов квартал. През 1979 г. е въведено понятието „селищна система“. От същата година в Карловската селищна система (впоследствие община) има 28 селища, чийто брой е почти непроменен и днес (фиг. 38).

Фигура 34. КАРЛОВСКА ОКОЛИЯ – 1942 г.

Съставено по: Административна..., (1943)

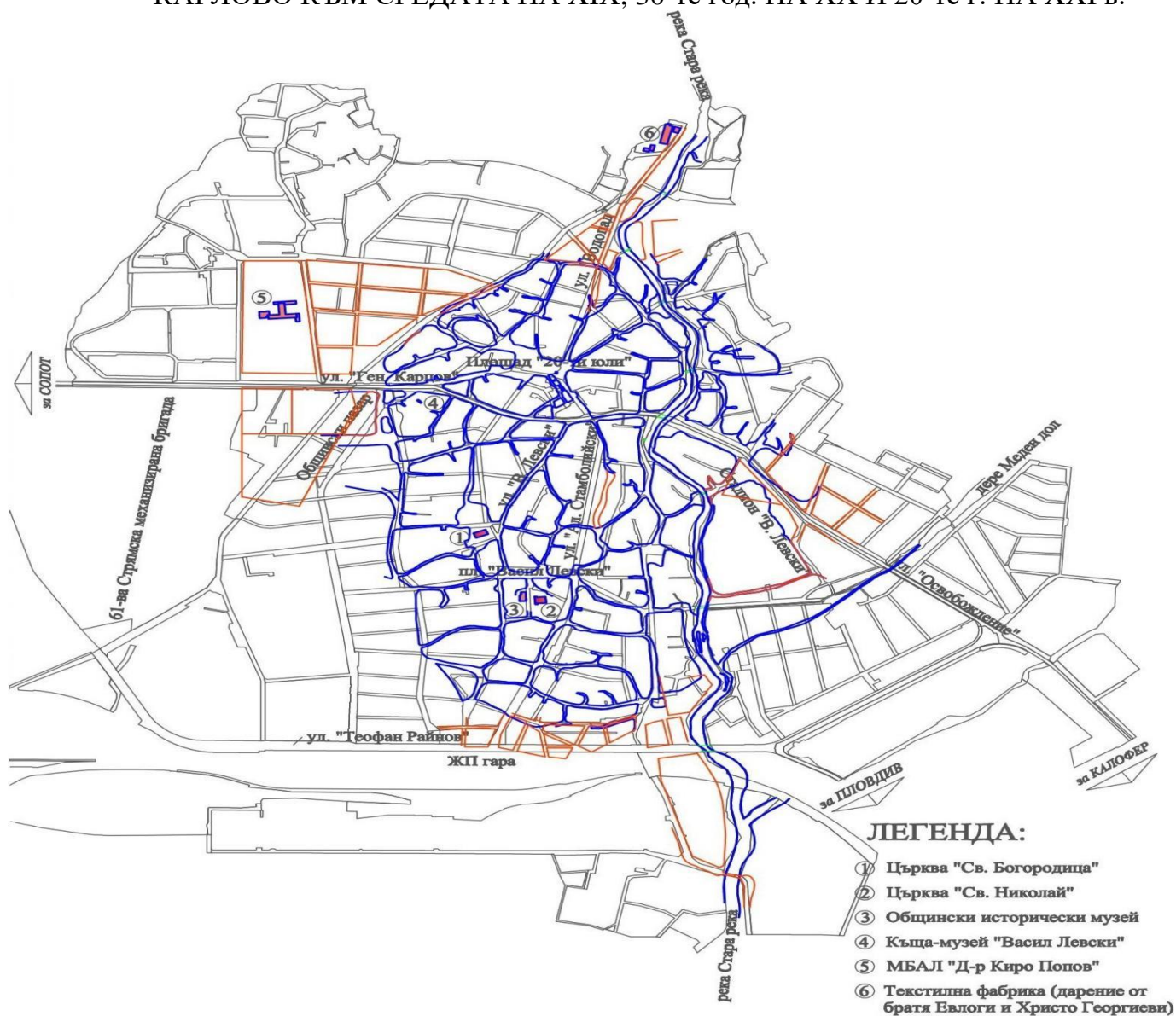
Важен съпътстващ елемент от развитието на града и общината след 1900 г. е военното дело. Първият полк идва в Карлово през 1904 г. от Хасково. Участието на карловци във въоръжените сили на страната започва през 1879 г., когато е сформирана 4-та пеша Карловска дружина на Източнорумелийската милиция. След Съединението през 1886 г. Стремската (Карловската) околия е част от Казанлъшкото военно окръжие. Следват промени във военното устройство на страната и създаване на различни войкови структури в града. До 1934 г. поделението е пехотно, а от 1938 г. има и въздушен изстребителен полк. След Втората световна война има

преобразования във военното дело в града, които са последвани от отваряне на различни филиали и полигони в Карлово и околностите му. След 1989 г. в българската армия следват промени. Армията (вкл. Стрямската механизирана бригада) е пререструктурирана и отговаря на стандартите на НАТО.

От създаването си военното поделение има и отбранителна, и важна социална роля за населението на Карлово и региона. То заедно със свързаните с него предприятия образува т. нар. Военно-промишлен комплекс, който създава много работни места и обхваща както мъжка, така и женска работна ръка.

Наред с отбранителната, Карлово има и важна административна функция. През 30-те години на ХХ в. започва смяна на архитектурния стил в България. Карлово също променя облика си. Много от старите сгради и дори цели улици се събарят и на тяхно място се строят нови по западен образец. Улиците вече са прави, а типичният за подбалканските градове възрожденски стил остава в миналото (фиг. 37).

Фигура 37. ИЗМЕНЕНИЯ В ГРАДОУСТРОЙСТВЕНИЯ ПЛАН НА ГРАД КАРЛОВО КЪМ СРЕДАТА НА ХІХ, 30-те год. НА ХХ И 20-те г. НА ХХІ в.

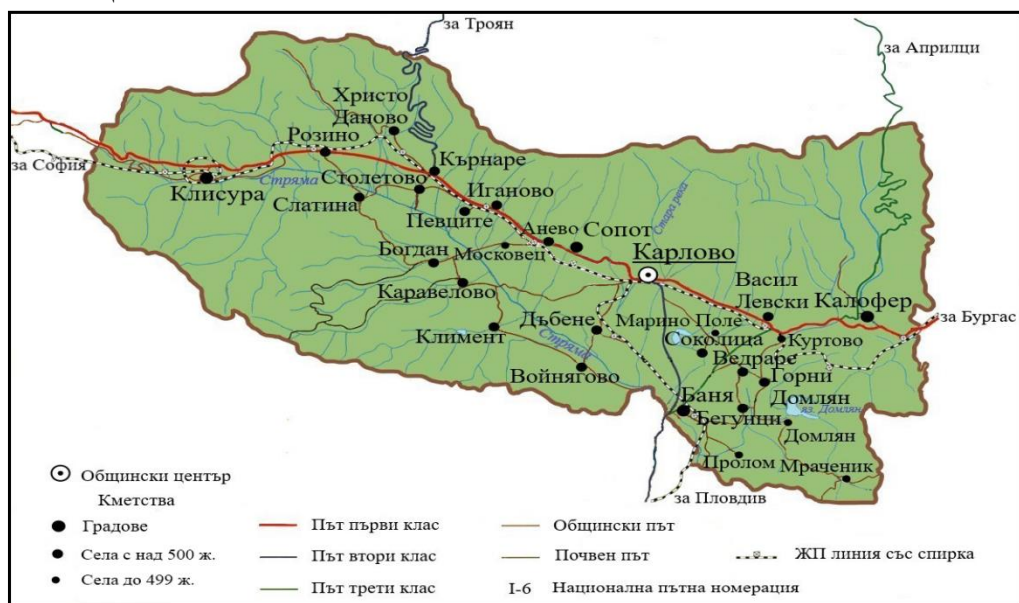
Съставено по: Попов (1967), Архив на Общински исторически музей, Градоустройствен план на Карлово

Градът се разраства в западна, южна и източна посока. Развитието на западната част е свързано с изграждането на техническото училище, околийската болница, военното поделение и нови жилищни квартали. В южна посока е обвързано с уплътняване с жилищни квартали до новоизградената жп инфраструктура и гара. Те поемат увеличаващото се население на Карлово вследствие на индустриализацията на района и развитието на ХВП. Развитието в източна посока е по-малко и с по-бавни темпове. Нови промени в облика на Карлово следват и през 60-те години на ХХ в., когато в резултат на индустриализацията (и имиграцията) на града той се разраства. Строят се нови предприятия, административни сгради, болница, училища, детски градини и ясли, „В и К“, както и ведомствени жилища към предприятията и военните поделения. Изгражда се и индустриална зона в южна и югозападна посока.

Постепенно с новото застрояване изчезва и традиционното в миналото разделение на Карлово на турски и български махали. Обръща се внимание на местата за отдих и детските площадки и на цялостния облик на града.

Карловска община винаги е била една от големите в България. Преди отделянето на град Сопот и село Анево през 2003 г. тя заема 1115 km² (фиг. 38). Липсата на други близо разположени по-големи населени места я прави важен административен, производствен, транспортен, търговски и туристически център в областта и обуславя нейната социално-икономическа и военно-политическа значимост в страната.

Фигура 38. ОБЩИНА КАРЛОВО В НАЧАЛОТО НА ХХІ в.

Съставено по: НСИ

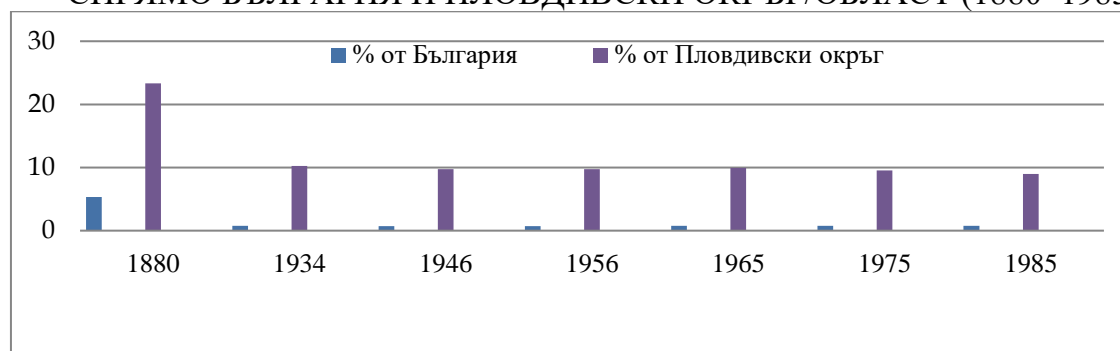
3.3. ДВИЖЕНИЕ И СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО

Освобождението заварва Карлово с променена демографска характеристика. В резултат от участието на мъжете във войните след края на Първата световна война в района преобладават жените (и до днес).

Преди Съединението на Княжество България и Източна Румелия Карловска околия е с много голям относителен дял на населението и в окръга, и в автономната област. След акта на обединение населението на общината нараства, но с по-бавни темпове. Причината за това е в различния ѝ териториален обхват през отделните

периоди. Въпреки това Карлово запазва ролята си на община с голям демографски потенциал (дължащ се на засилените миграционни процеси) и важно стопанско значение. Забелязва се запазване на относителния дял на населението на общината спрямо страната (около 0,7–0,8%) и Пловдивски окръг/област (около 9–10%) за по-голямата част от периода 1880–1985 г. (фиг. 39).

Фигура 39. ПРОЦЕНТ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА КАРЛОВСКА ОКОЛИЯ/ ОБЩИНА СПРЯМО БЪЛГАРИЯ И ПЛОВДИВСКИ ОКРЪГ/ОБЛАСТ (1880–1985 г.)

Съставено по: Официална..., (1880), Преброяване..., (1980), Централно..., (1988)

Най-голямо е нарастването на броя на населението в Карлово през 60-те години на XX в., което е резултат от бързата му индустриализация (табл. 20), имиграция на население от близките селища и увеличаване на раждаемостта в България като цяло.

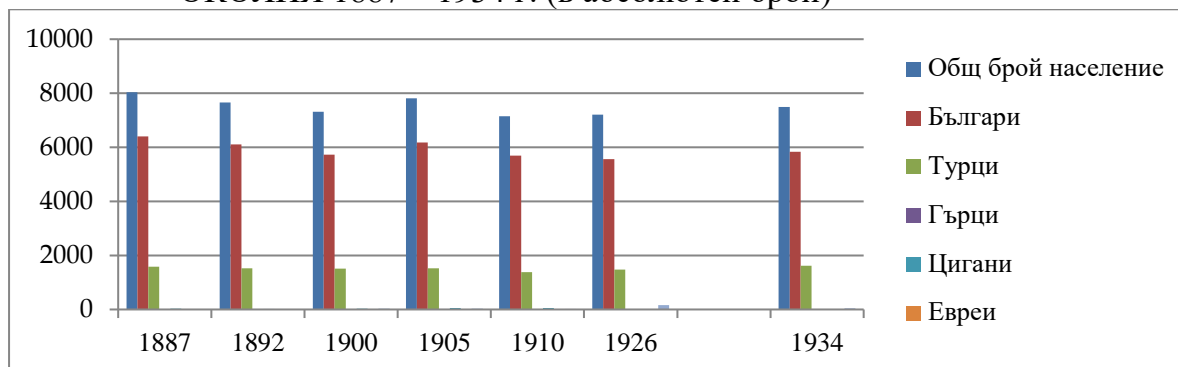
Таблица 20. УВЕЛИЧЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА КАРЛОВО (1946–1985г. в %)

1946–1956г.	1956–1965г.	1965–1975г.	1975–1985г.	1946–1985г.
42,0	60,0	26,0	11,3	34,8

Съставено по: Мичев, Михайлов и др., (1980), НСИ

Показателни за тенденциите в развитието на населението са промените в различните му структури. Етническата структура на града както преди Освобождението, така и след него е представена най-вече от българи, турци и цигани.

Фигура 42. ЕТНИЧЕСКА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО НА КАРЛОВСКА ОКОЛИЯ 1887 – 1934 г. (в абсолютен брой)

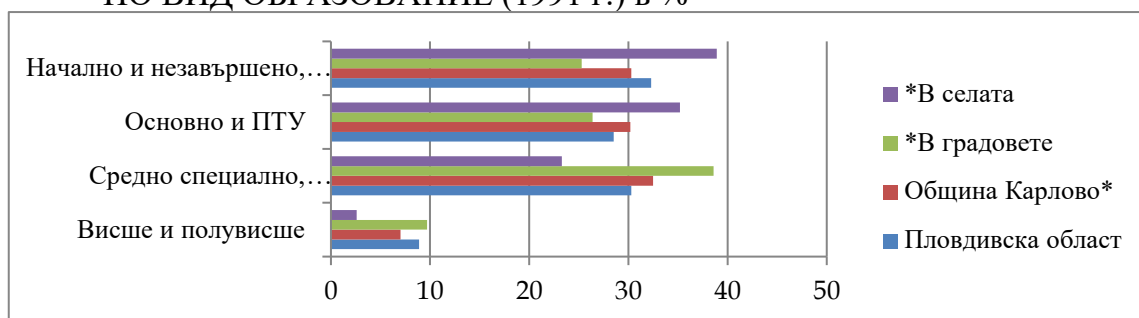

Съставено по: Спиров, (2003), НСИ

В началото на 60-те години на XX в. в Карлово имигрират около 20 семейства помаци от района на Велинград, които днес са приблизително 200 души. Друг многоброен етнос в района е каракачанският. В общината в края на 50-те год. на XX в. се заселват около 2000 души, чийто брой остава почти непроменен и днес. През 80-те години на миналия век в града има заселени неголям брой рускини и украинки, омъжени за българи, работещи в тогавашния СССР.

След приемането на Закона за народната просвета през 1948 г. основното образование е задължително, а за слабограмотното възрастно население се организират безплатни курсове. Затова и в Карлово неграмотно остава част от най-възрастното население. На *фиг. 47* са представени данни за степента на образование (в %) в Пловдивска област и община Карлово в края на социалистическия период. Вижда се, че общината изпреварва областта и от гледна точка на хора със средно и основно образование и че слабограмотното население в нея има по-нисък дял.

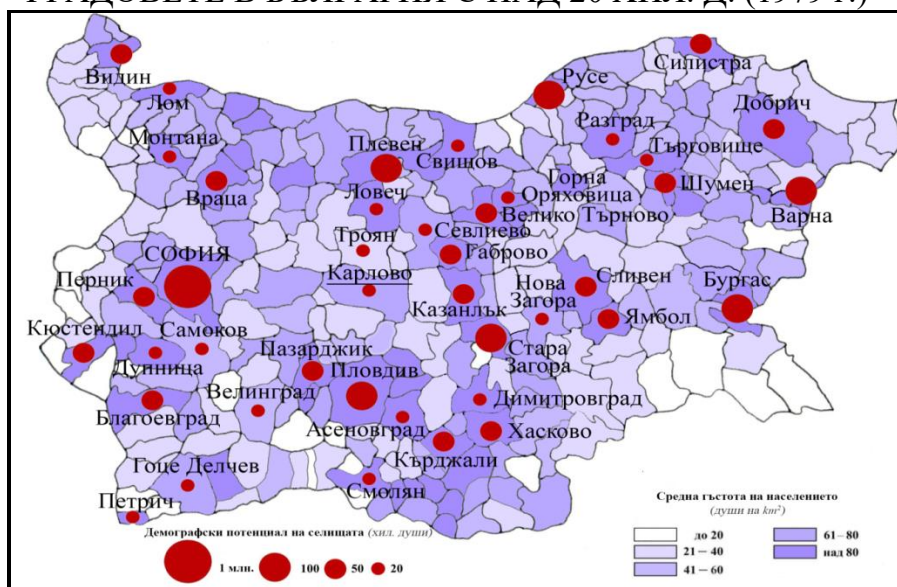
Фигура 47. НАСЕЛЕНИЕ В ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ И КАРЛОВСКА ОБЩИНА ПО ВИД ОБРАЗОВАНИЕ (1991 г.) в %

Съставено по: Население..., (1992)

През 1979 г. Карлово е на 38-мо място сред градовете в България (*фиг. 49*), но демографската гъстота на района е под средното за страната въпреки положителния естествен прираст. Стойностите ѝ са по-ниски от средните и след края на социализма.

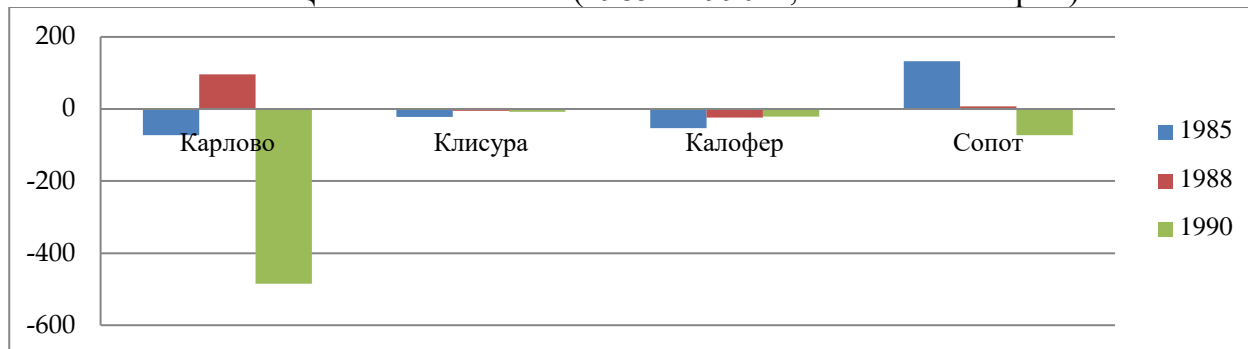
Фигура 49. ГРАД КАРЛОВО, КАРЛОВСКА СЕЛИЩНА СИСТЕМА И ГРАДОВЕТЕ В БЪЛГАРИЯ С НАД 20 ХИЛ. Д. (1979 г.)

Съставено по: Статистически..., (1980)

Механичният прираст на населението в градовете в община Карлово в края на 80-те години на ХХ в. е отрицателен (*фиг. 54*), като единствено в Сопот е положителен до 1989 г. След политическите промени през 1989 г. започва траен процес на емиграция на население, която е резултат както от икономическата криза в България, така и от затварянето на производства в района и последвалата безработица. Това води до рурбанизация към близките села, както и емиграция на млади хора в големите градове и чужбина.

Фигура 54. МЕХАНИЧЕН ПРИРАСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО В ГРАДОВЕТЕ В ОБЩИНА КАРЛОВО (1985 – 1990 г., в абсолютен брой)

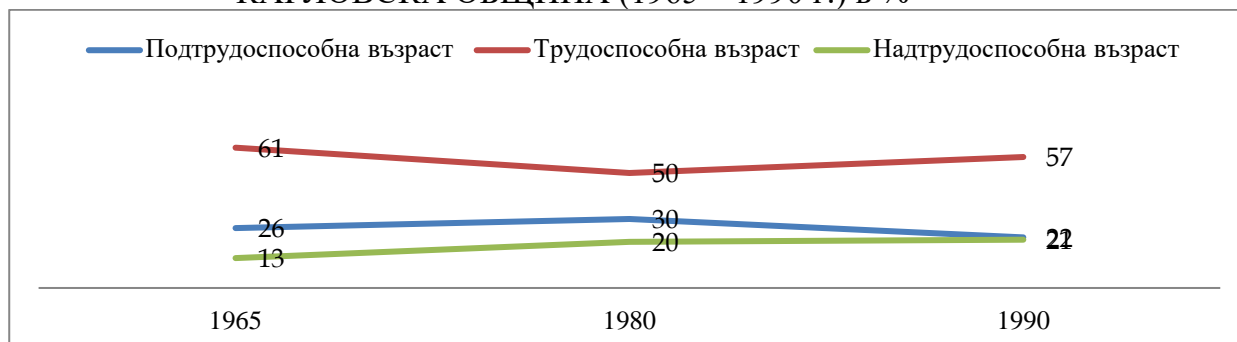

Съставено по: Централно..., (1988), Централно..., (1991), Статистически..., (1991)

Част от хората в трудоспособна възраст, останали да живеят в селата, формират ежедневни трудови пътувания към Карлово. Обвързаността на индустриализацията с тези пътувания в Карловска община е анализирана от Станев и др. (1980) и Каракашев (1992). Според тях средната отдалеченост на Карлово от селищата, отдаващи към него трудови мигранти, е най-голяма в края на 80-те години на ХХ в.

В края на социализма възрастовата структура на населението в общината се влошава (фиг. 55), което е предпоставка за застаряване на населението.

Фигура 55. НАСЕЛЕНИЕ В ПОД-, НАД-, И ТРУДОСПОСОБНА ВЪЗРАСТ В КАРЛОВСКА ОБЩИНА (1965 – 1990 г.) в %

Съставено по: Резултати..., (1967), Борисов, (1983), Статистически..., (1991)

В структурата на заетостта в резултат от промяната на стопанския облик на България в следвоенния етап има тенденция за намаляване дела на заетите в земеделието и увеличаване на заетите в промишлеността. Успоредно с индустриализацията в Карловска околия/селищна система се увеличават и урбанизационните процеси. Тя има по-висока степен на урбанизация за периода (1965–1985 г.) от България, но в края на социализма се забелязва обратният процес. Причините за това са намаляващата раждаемост и отрицателния механичен прираст.

През следосвобожденския период до 1990 г. Карлово бележи голям индустриален и демографски напредък, а общината се развива като една от най-големите по площ, икономическа мощ и население в страната. Общинският център Карлово е притегателен за хората от заобикалящите го селища с наличието на здравни, образователни, административни и други услуги, както и работещи предприятия. Всичко това е в застой в края на социализма и е причина за негативните тенденции в развитието на града и общината през последните десетилетия.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. СЪВРЕМЕННИ СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩИНА КАРЛОВО И НЕЙНИЯ АДМИНИСТРАТИВЕН ЦЕНТЪР

4.1. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕХОД И СЪВРЕМЕННИ ПРОБЛЕМИ НА РАЗВИТИЕТО

Изостаналият начин на производство в промишлеността, новите цени на суровините, липсата на икономическа ефективност и др. са причините за застои и срив на българската икономика след 1989 г. Произведената продукция е неконкурентоспособна на международния пазар, в резултат от което не може да бъде продавана. Установеното в България планово стопанство след 1989 г. е заменено с пазарно. Осъществява се труден преход, свързан със затваряне на някои производства.

Най-силно засегнати от икономическата криза са земеделието, ХВП, машиностроенето, текстилната промишленост, които са и най-развитите производства в Карлово. Затварянето (КТЗ, ТК „Теодоси Марков“, ВРЗ, Консервен комбинат и др.) или силно намалената продукция (ВМЗ, „Българска роза“ АД, Месокомбинат и др.) на много от заводите в общината води до икономическото ѝ изоставане след 1989 г. Резултат от това са голямата безработица и последващите ѝ проблеми, засягащи социално-икономическото развитие в Карловско, както и миграционни процеси, свързани с отлив предимно на млади хора към големите градове или в чужбина.

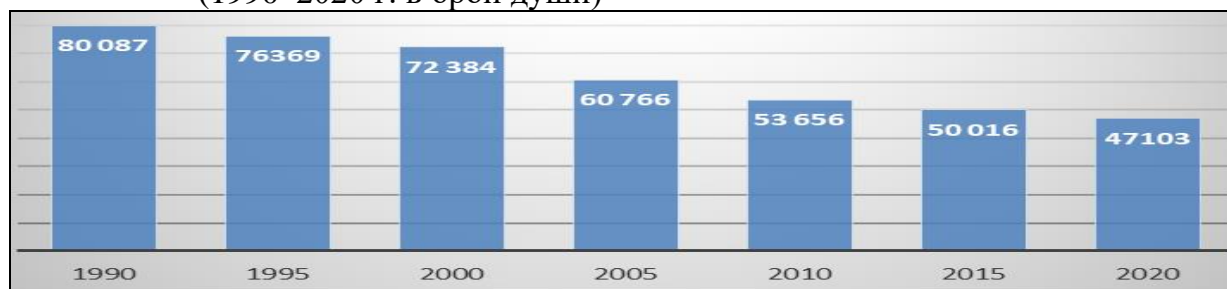
Нови фирми, наложили се в постсоциализма в Карловско, са: „БАМЕКС Метал БГ“ ЕООД, „ИПО“, „СКФ“ АД и др. В общината функционират няколко млекопреработвателни и винопроизводителни предприятия (Млекозавод Карлово, „Итали–Трифонов“ ООД, Dairy farm VEDRARE, мандра Кърнаре, „Полидей–2“ ООД–Домлян, Шато Копса), както и над 15 шивашки предприятия.

Големите предприятия (по показател брой работещи) в района са „СКФ“ и ВМЗ, но те са на територията и на Карловска, и на Сопотска община, средните са „Българска роза“ АД, „Полидей–2“ ООД, „ИПО“ ООД, Месокомбинат Карлово АД, а почти всички останали попадат в категорията малки и микропредприятия.

В община Карлово има още двама големи работодатели, които са в публичната сфера. Първият е самата община, а вторият е 61-ва Стрямска механизирани бригада.

След 1989 г. в структурата на населението на община Карлово (както и в страната) настъпват редица изменения. Броят му трайно намалява (*фиг. 63*), а средната възраст се увеличава, което води до застаряването му.

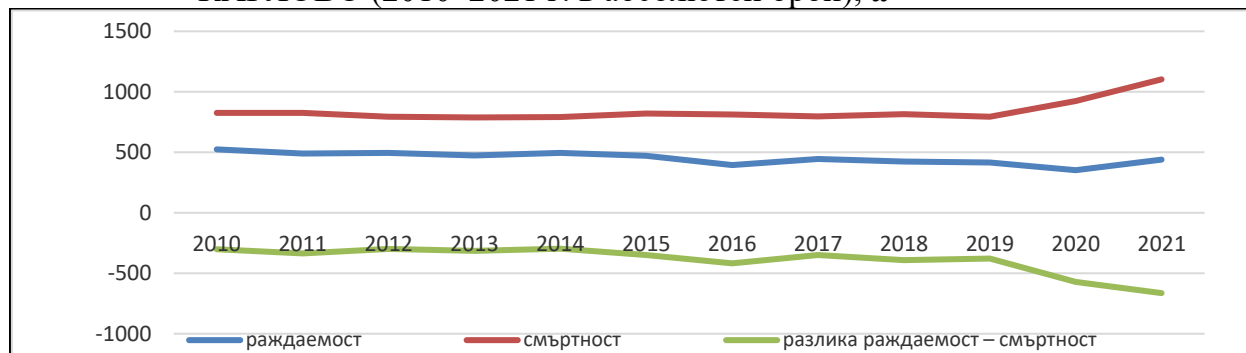
Фигура 63. ИЗМЕНЕНИЯ В БРОЯ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА ОБЩИНА КАРЛОВО (1990–2020 г. в брой души)

Съставено по: Република..., (1992), ПИРО Карлово, Районите..., (2022)

Естественият прираст в общината е отрицателен през последните две десетилетия (фиг. 65, а).

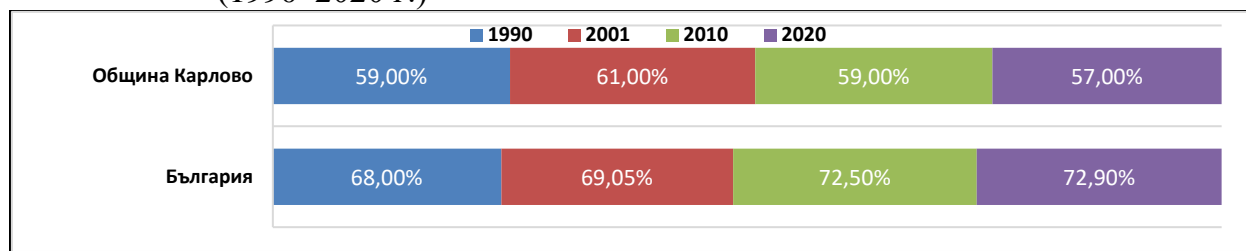
Фигура 65. ЕСТЕСТВЕНО ДВИЖЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В ОБЩИНА КАРЛОВО (2010–2021 г. в абсолютен брой), а

Съставено по: ОПР (2007–2013 и 2014–2020 г.), ПИРО Карлово, НСИ

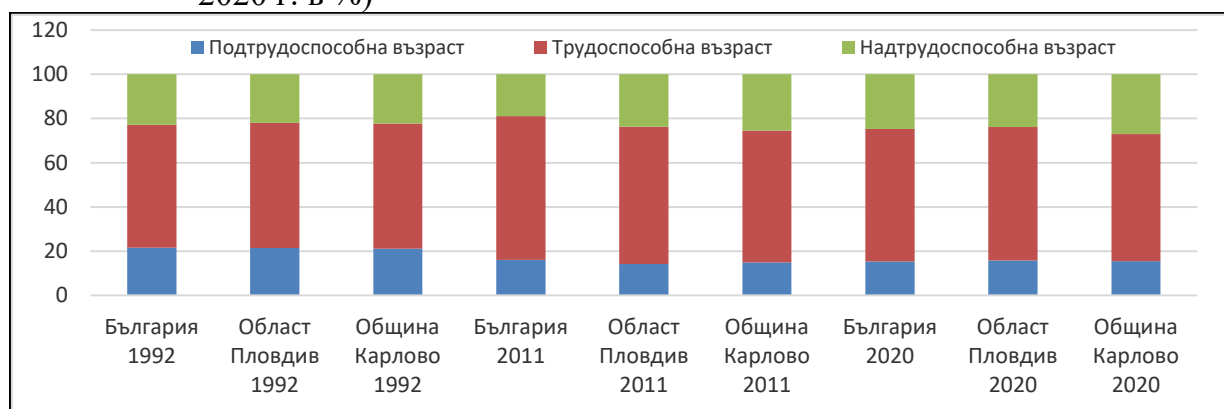
В общината има само четири града, поради това градското население винаги е с много по-малък дял от средния за страната (фиг. 66) и продължава да намалява. Демографската гъстота на общината е по-ниска от средното за страната и областта. Възрастовата структура на населението в общината се влошава (фиг. 70).

Фигура 66. % ГРАДСКО НАСЕЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ И ОБЩИНА КАРЛОВО (1990–2020 г.)

Съставено по: НСИ

Фигура 70. НАСЕЛЕНИЕ В ПОД-, ВЪВ И НАД- ТРУДОСПОСОБНА ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ И ОБЩИНА КАРЛОВО (1992, 2011 и 2020 г. в %)

Съставено по: НСИ

В годините след 1989 г. изменения се наблюдават и в етническия състав на населението на общината. Данни за него има при преброяванията от 1992, 2001, 2011 и 2021 г. Намалява дялът на българите с около 14% между 1992 и 2021 г., а се увеличава ромското население с близо 90%. Главна причина за тези промени е ниската раждаемост при българите, както и увеличаващата се при ромите. Проблем е

и емиграцията на млади, висококвалифицирани кадри, нестабилната икономическа ситуация, свиването на работни места и др. Анализираните демографски показатели дават цялостна представа за състоянието на населението в община Карлово през последните 30 г., както и очертават прогнози и тенденции за бъдещото му развитие.

4.2. ИКОНОМИЧЕСКИ, ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕСИ И ЕЛЕКТОРАЛНО ПОВЕДЕНИЕ

Икономическите процеси в община Карлово са пряко свързани с общото икономическо развитие на България, ЮЦР и област Пловдив. От значение за развитието на община Карлово са еврокоридори IV и VIII, автомагистрала „Тракия“, първокласните пътища I-6 (София–Бургас) и I-5 (Русе–Кърджали), както и техните железопътни пространствени аналози.

В табл. 30 е представен географският паспорт на община Карлово. В една от най-големите по площ общини в страната (1%), 0,68% от населението на България създава само около 0,70% от БВП. Показателен за това е малкият дял предприятия в общината, което води до непълно използване на наличните ресурси и проблеми с увеличаващата се безработица в нея (при намаляване на стойностите на показателя в страната). В общината като дефицити могат да се определят недостатъчните земеделски площи и обработваеми земи, производството на енергия, ДМА, транспортната обезпеченост, броят предприятия, липсата на медицински персонал и др. Специализиращите производства са свързани с традиционните за района земеделски производства (рози, лавандула), както и с развити в последните години (биволовство, тритикале и др.).

Таблица 30. ГЕОГРАФСКИ ПАСПОРТ НА ОБЩИНА КАРЛОВО

Показател	% от България
Площ на десертните лозя	0,02
Земеделска площ	0,07
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия	0,07
Площ на царевичата за зърно	0,07
Площ на пшеницата	0,15
Площ на слънчогледа	0,15
Дълготрайни материални активи	0,17
Транспорт, складиране и пощи	0,20
Площ на черешите	0,20
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	0,21
Строителство	0,21
Производство на преработващата промишленост	0,27
Площ на прасковите	0,28
Брой лекари	0,33
Третокласни пътища	0,36
Площ на обработваемата земя	0,37
Механичен прираст	0,37
Брой заселени	0,41
Брой предприятия	0,42
Брой изселени	0,42
Производство от селско, горско и рибно стопанство	0,43

Водни течения и водни площи	0,47
Брой легла в местата за настаняване	0,47
Брой на населените места	0,52
Брой учащи	0,53
Болнични заведения – брой легла	0,59
Хотелиерство и ресторантьорство	0,60
Брой избирателни секции	0,61
Брой заети лица	0,62
Площ на картофите	0,63
Площ на ябълките	0,63
Площ на населените места и други урбанизирани територии	0,64
Население в трудоспособна възраст	0,65
Брой реализирани нощувки	0,66
Брой избиратели 2021 г.	0,66
Население в подтрудоспособна възраст	0,67
Население	0,68
БВП	0,70
Брой читалища	0,72
Общинска пътна мрежа	0,73
Население в надтрудоспособна възраст	0,74
Площ на крушите	0,76
Площ за транспорт и инфраструктура	0,76
Брой на кметствата	0,76
Площ на жилищния фонд	0,84
Второкласни пътища	0,90
Територия	0,94
Брой на безработните	0,97
Брой места за настаняване	1,15
Горски площи	1,39
Площ на пипера	1,39
Брой на регистрираните безработни до 29 г.	1,66
Площ на доматиите	1,74
Площ на винените лозя	1,75
Площ на сливите	1,76
Брой на козите	1,76
Площ на дините и пъпешите	1,95
Брой регистрирани безработни за повече от 1г.	1,99
Брой на говедата	2,77
Площ на лавандулата	2,92
Брой на овцете	3,54
Площ на тритикале	6,73
Брой на биволиите	9,41
Площ на маслодайната роза	13,97

Съставено по: ПИРО Карлово; Районите..., (2022); <https://www.mzh.government.bg>

Водеща роля в общината има вторичният стопански сектор, следван от третичния и първичния. Първичният е представен в най-голяма степен от земеделието. То има растениевъдно-животновъдна структура (2:1). Земеделските култури със значителен дял от този на страната са: роза (14%), тритикале (6,73%), лавандула (2,92%), дини и пъпеша (1,95%) и др. От животновъдството с голям дял са биволовство (9,41%), овцевъдство (3,54%), говедовъдство (2,77%, табл. 30) и др.

Вторичният сектор има най-голям дял в производството и заетите лица в общината. Най-голям оборот имат предприятията на машиностроенето и металообработването, ХВП, търговията, строителството, транспорта и услугите и др.

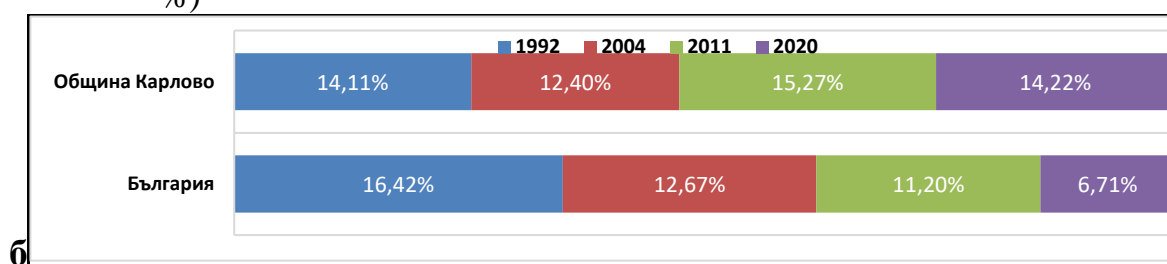
30% от предприятията в община Карлово са в третичния сектор. Той дава около 9% от произведената продукция и обхваща 17% от заетите в нея през периода 2014–2018 г. Търговията е представена от различни магазини и складови бази. Има автобуси до всички населени места в общината и до съседната община Сопот, но превозите са силно разредени и това е един от главните проблеми на хората в района.

Карловският район разполага с атрактивни туристически ресурси. Карлово попада в туристически район „Долината на розите“. В община Карлово тези ресурси се използват непълноценно. В някои училища са въведени професионални паралелки за подготовка на персонал за туристическата индустрия.

Водеща роля в третичния сектор в общината има и 61-ва Стрямска механизирана бригада. Останалите отрасли в сферата на услугите с изключение на здравното обслужване задоволяват нуждите на населението в общината.

Основните трудности на стопанството на община Карлово са както характерните за страната (намаляване на някои земеделски производства, недостатъчни финансови средства и инвестиции, квалифицирани кадри и др.), така и снижаването на дела на традиционните за общината производства. Резултат от това е безработицата, която се задържа на много високи нива в общината за разлика от страната (фиг. 77, б). Безработните в общината са около 1% от безработните в България, като има тенденция за увеличаването на броя на трайно безработните млади хора на възраст до 29 г.

Фигура 77. БЕЗРАБОТИЦА В БЪЛГАРИЯ И ОБЩИНА КАРЛОВО (1992 –2020 г., в %)

Съставено по: НСИ, <https://www.az.government.bg/bg/news/view/12-67-e-ravnishteto-na-bezrabotica-za-2004g-615/>, ПИРО Карлово

През 2017 г. Институтът за пазарна икономика разделя територията на страната на „икономически центрове“. Карловска община е част от икономически център „Сопот“ (заедно със Сопотска община). Отличителна особеност е, че ядрото (община Сопот) има по-малко население от периферията (община Карлово), което обуславя и голямата ежедневна трудова миграция от Карловска към Сопотска община (около 12–13%, Икономическите..., 2017).

Като част от „Национална компания Индуриални Зони“ ЕАД е Индуриална зона „Карлово“. Очаква се тя да постигне пряк икономически растеж, който се изразява в „увеличаване на местната трудова заетост, повишаване приходите на

местното население, повишаване на притока от преки и косвени данъци за общината и държавата...“ (Концепция..., 2020).

Карловци винаги са показвали голяма избирателна активност. Тя е по-голяма в общината, отколкото в България на първия тур на всички местни избори (1995–2019 г). На местните избори след 1995г. в община Карлово водещи позиции имат БСП, СДС, ДПС, от 2007 г. – и ГЕРБ.

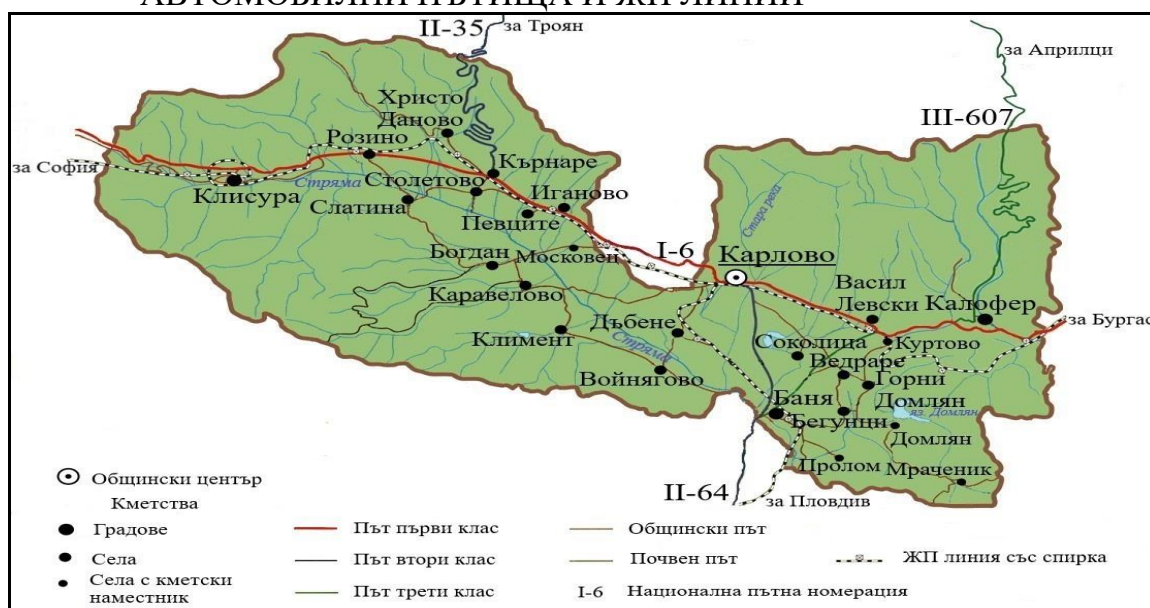
При анализ на причините за миграционните процеси в община Карлово може да се направи извод, че няма голяма връзка между тях и партиите, упражняващи местната власт в община Карлово. Определящ фактор за тези процеси е държавното управление и общественно-икономическата ситуация в страната.

4.3. ОБЩИНСКА СЕЛИЩНА МРЕЖА И ТЕРИТОРИАЛНО УСТРОЙСТВО

Според актуализираната през 2019 г. Национална концепция за пространствено развитие, Карловска община е в групата на средно урбанизирани. Общината е разположена на две второстепенни урбанизационни оси: Карлово – Пловдив – Асеновград – Смолян – Рудозем и София – Карлово – Казанлък – Твърдица – Сливен – Бургас. Връзки със Северна България се осъществяват чрез проходите Шипка (с Габровска област) и Троян–Кърнаре– *фиг. 87* (с Ловешка област). По-удобни, но по-отдалечени са Проходът на Републиката, автомагистрала „Хемус“ и др.

Според Междинния доклад за изпълнение на националната стратегия за регионално развитие за 2012–2022 г. Карлово е един от четирите градове с над 20 хил. д. в ЮЦР, които допълват и балансират областните центрове. Община Карлово все още няма изготвен общ устройствен план (ОУП). Части от него са публикувани в други документи. Според предвижданията на ОУП град Карлово ще се формира като главен център на територията на общината, а вторичните центрове са градовете Баня, Калофер и Клисуре и село Кърнаре.

Фигура 87. СЕЛИЩНАТА МРЕЖА В ОБЩИНА КАРЛОВО С ОСНОВНИ АВТОМОБИЛНИ ПЪТИЩА И ЖП ЛИНИИ

Съставено по: <https://www.karlovo.bg/>

Предстои озеленяване на населените места в общината. Нови високотехнологични производствени зони ще бъдат изградени на юг, запад и югоизток от града (Доклад..., 2017). Географското положение на община Карлово ѝ дава възможност да се отличава като важен шосеен и железопътен възел.

Селищата общината са напълно електрифицирани, повечето от тях са и с подменени водопроводи. Всички населени места имат достъп до интернет и покритие от мобилните оператори. Територията на общината включва няколко основни вида площи по начин на трайно ползване, разделени в три функционални типа (територии с общо предназначение, земеделски територии и защитени и нарушени територии).

4.4. ОСНОВНИ ПЛАНОВИ ДОКУМЕНТИ И ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА КАРЛОВО

Правилното управление и развитие на общините в България е свързано с изготвяне и прилагане на планови документи, съобразени с „действащите цели, принципи, правила и процедури за провеждане на регионалната политика в рамките на ЕС“ (Методически..., 2011). Основните планови документи за развитие на община Карлово са представени в табл. 40. В повечето от тях са застъпени проблемите, свързани с миграционните процеси в общината и негативните резултати от това. Темата за миграции не присъства единствено в документите, свързани с енергийната ефективност в общината и в програмите за туризъм и читалищна дейност.

Таблица 40. ОСНОВНИ ПЛАНОВИ ДОКУМЕНТИ НА ОБЩИНА КАРЛОВО

Планови документи за развитие на община Карлово	Период/година
Общински план за развитие на община Карлово	2007–2013
Стратегия за развитие на социални услуги в община Карлово	2010–2015
Програма за управление и развитие на община Карлово	2011–2015
Общински план за развитие на община Карлово	2014–2020
Интегриран план за градско възстановяване и развитие на град Карлово	2014–2020
Отчет за изпълнение на програма за управление и развитие на община Карлово	2015–2019
Доклад за оценка степента на въздействие от прилагане на общ устройствен план на община Карлово върху предмета и целите на опазване на защитени зони	2017
Програма за управление и развитие на община Карлово	2020–2023
Краткосрочна програма за насърчаване използването на енергия от ВЕИ и биогорива на община Карлово	2020–2023
План за интегрирано развитие на община Карлово	2021–2027
Програма за развитие на читалищната дейност на територията на община Карлово	2022
Програма за развитие на туризма на територията на община Карлово	2022
Краткосрочна програма за енергийна ефективност на община Карлово	2022–2025
Краткосрочна програма за насърчаване използването на енергия от ВЕИ и биогорива на община Карлово	2022–2025
Дългосрочна програма за енергийна ефективност на община Карлово	2022–2031
Дългосрочна програма за насърчаване използването на енергия от ВЕИ и биогорива на община Карлово	2022–2031
Общ устройствен план на община Карлово	В процес на изготвяне

Съставено по: <https://www.karlovo.bg/>

Първият Общински план за развитие на община Карлово (ОПР) е за период 2007–2013 г. Той включва както подробно описание на общината, нейните силни и слаби страни, възможности и рискове (SWOT анализ), визия и приоритети за развитие в различните аспекти, така и анализ на състоянието ѝ и мерките за постигане на икономически растеж.

Следващият ОПР е за период 2014–2020 г. Той е продължение на предходния, но включва допълнителна информация, свързана с приетата през 2010 г. стратегия на ЕС „Европа 2020“, което налага обвързването на стратегии и политики за достигане на устойчив и приобщаващ икономически растеж.

След 2021 г. ОПР се заменят от План за интегрирано развитие на община (ПИРО). В ПИРО Карлово са оценени предимствата и потенциалът за развитие на общината, включително визия, цели и приоритети за развитие, обвързани с амбицията за по-висок жизнен стандарт на населението и устойчиво териториално развитие. ПИРО отчита решенията, съдържащи се в ОУПО. Визията на община Карлово според ПИРО е: *„Община Карлово – хармонична териториална общност с устойчиво комплексно балансирано развитие, инвестиционно привлекателна със съхранена природа, опазено културно наследство и позитивни социално-икономически тенденции“*. В документа е посочено, че визията е обвързана и с ОУП на общината, но поради липсата на такъв, това е по-скоро неточно осъществено. На сегашния етап не са изпълнени и част от останалите елементи, заложили във визията, например няма привлечени достатъчно инвестиции, не е започнато и изграждането на икономическа зона–Карлово, някои емблематични сгради в града не са реставрирани и др.

За всеки период на управление на община се изготвя Програма за управление и развитие (ПУР), чието изпълнение в края на мандата се докладва чрез отчет. Отчетът за изпълнение на ПУР на община Карлово 2015–2019 г. включва анализ на постигнатите дейности и приоритети по предишния управленски мандат в община Карлово. Според Отчета ръководството на общината продължава дейностите за покриване на поставената в ПУР на община Карлово 2011–2015 г. стратегическа цел.

Настоящата ПУР на община Карлово 2020–2023 г. включва основните цели, приоритети, сроковете и дейностите за тяхното изпълнение и др. Тя е продължение на същия документ за предходния период. Според ПУР общината трябва да продължи да се развива като привлекателно място за живот и да бъде модел за добро управление, основано на новаторство и доверие.

Краткосрочната (2022–2025 г.) и Дългосрочната (2022–2031 г.) програма за енергийна ефективност са създадени в съответствие със стратегията за развитие на общината.

Докладът за оценка степента на въздействие от прилагане на ОУП на община Карлово върху предмета и целите на опазване на защитени зони е приложение към Доклад за екологична оценка на ОУП. Главната му цел е определяне и оценка на възможните въздействия от прилагането на ОУП на община Карлово върху защитените зони „Река Стряма“, „Средна гора“ и „Централен Балкан буфер“.

Програмата за развитие на читалищната дейност и Програмата за развитие на туризма на територията на община Карлово се изготвят ежегодно. Всички планове и програми са взаимносвързани. За основа при изготвянето им служат вече приетите документи. Публикуват се на сайта на община Карлово.

4.5. МЕСТНОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ И МИГРАЦИОННИТЕ ПРОЦЕСИ В ОБЩИНА КАРЛОВО–ДЕМОГРАФСКИ И КУЛТУРНО- ПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Настоящият кмет на община Карлово е избран от местна коалиция „Обединени за нашата община“ за първи път през 2003 г. В момента е в своя 4-ти мандат на управление (с прекъсване от 2007 до 2011 г.). Общинският съвет в Карлово се състои от представители на 7 политически партии и обединения. Най-голям дял гласове има ПП ГЕРБ, следвана от ПП БСП за България и Местната коалиция ПП СДС. Едно от първите му задължения е одобряване на структурата на общинската администрация, която се предлага от Кмета на общината. Актуалната ѝ структура в община Карлово може да се проследи на <https://www.karlovo.bg/section-200-administraciya.html>.

През 2021 г. „Форум Гражданско Участие“ провежда допитване до „фокус-група“ от представители на местните власти, граждани и НПО от Карлово. Целта е изготвяне на Доклад за Индекса на гражданското участие в община Карлово–2021 г. Докладът включва 3 области на оценка със съответните индикатори, изводи, примери и препоръки с оценка от 1 до 6. Общата оценка на община Карлово е 3,40 и е на 6-то място сред изследваните общини (<https://index.fgu.bg/reports/charts>).

В Карловско винаги е имало комплексни миграционни процеси, породени от различни подбуди. Причините за вътрешните миграции (в рамките на общината) са свързани предимно с ежедневни трудови пътувания или пътувания на учащи към учебни заведения в Карлово или Сопот, т. е. са повлияни от изграждането на големите промишлени предприятия и средни училища. Според проведеното през 2021 г. преброяване на населението в страната делът на пътуващите до работното си място лица в община Карлово е 46% от заетите лица (което е два пъти повече от средното за област Пловдив, НСИ).

В резултат от отварянето на границите на страната за пътуване и тежката икономическа ситуация след 1990 г. механичният прираст в община Карлово е отрицателен. Само около 2000 г. той за кратко е положителен, след което отново е с отрицателни стойности (табл. 43).

Таблица 43. МЕХАНИЧЕН ПРИРАСТ В ОБЩИНА КАРЛОВО (2000–2021 г. в брой души, по пол)

Механичен прираст			
година	мъже	жени	общо
2000	6	76	82
2005	-132	-90	-222
2010	-254	-248	-502
2015	-129	-114	-243
2020	69	44	113
2021	17	-19	-2

Съставено по: ОПР Карлово (2007–2013 и 2014–2020 г.), ПИРО Карлово, НСИ

Най-тежка е ситуацията през 2010 г., когато 502 д. емигрират от общината, а това е и периодът с най-голяма безработица в нея – над 15%. След 2015 г. икономическата ситуация в общината се подобрява, а това води и до намаляване на емиграцията.

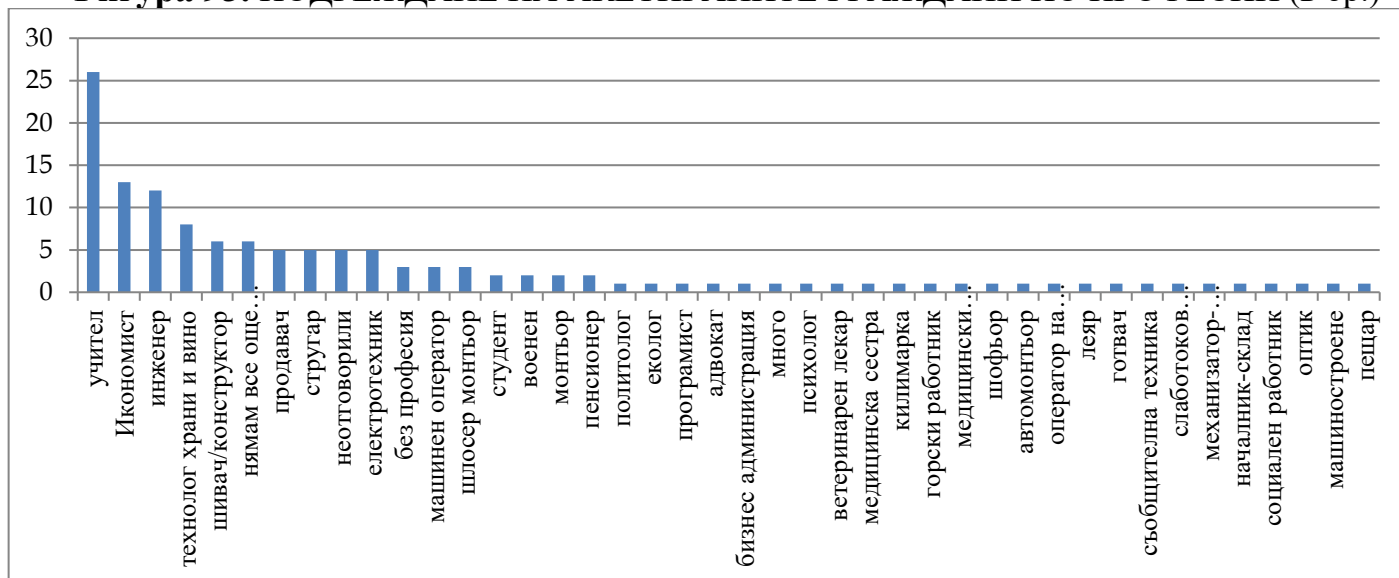
В настоящия период външните миграции от община Карлово са сравнително малко и имат стойности, близки до 0 (табл. 43). Това може да се приеме като признак за подобряване на условията на живот и труд.

С цел проучване на общественото мнение по актуални за хората в района въпроси и проблеми, свързани с качеството на живот и управление, както и нагласите на населението за емиграция и причините за това са проведени две анкети. В едната участват лица между 18- и 82-годишна възраст, а във втората – 18-19 годишни младежи. Първата е допитване до 133 жители на общините Карлово и Сопот (90% от запитаните са от Карловска община и 10% – от Сопотска). От следосвобожденския период до 2003 г. двете общини са свързани и до днес между тях се осъществяват ежедневни пътувания. Това е причината част от респондентите да са живущи в община Сопот. 107 души са от градове и 26 от села в общината. Резултатите от анкетите са сходни с препоръките и изводите от Доклада за Индекса на гражданското участие в община Карлово. Заключениета от анализа са представени по-долу.

РЕЗУЛТАТИ И АНАЛИЗ НА ПРОВЕДЕНАТА АВТОРСКА АНКЕТА СРЕД ЖИТЕЛИ НА ОБЩИНИТЕ КАРЛОВО И СОПОТ ПРЕЗ 2021 г.

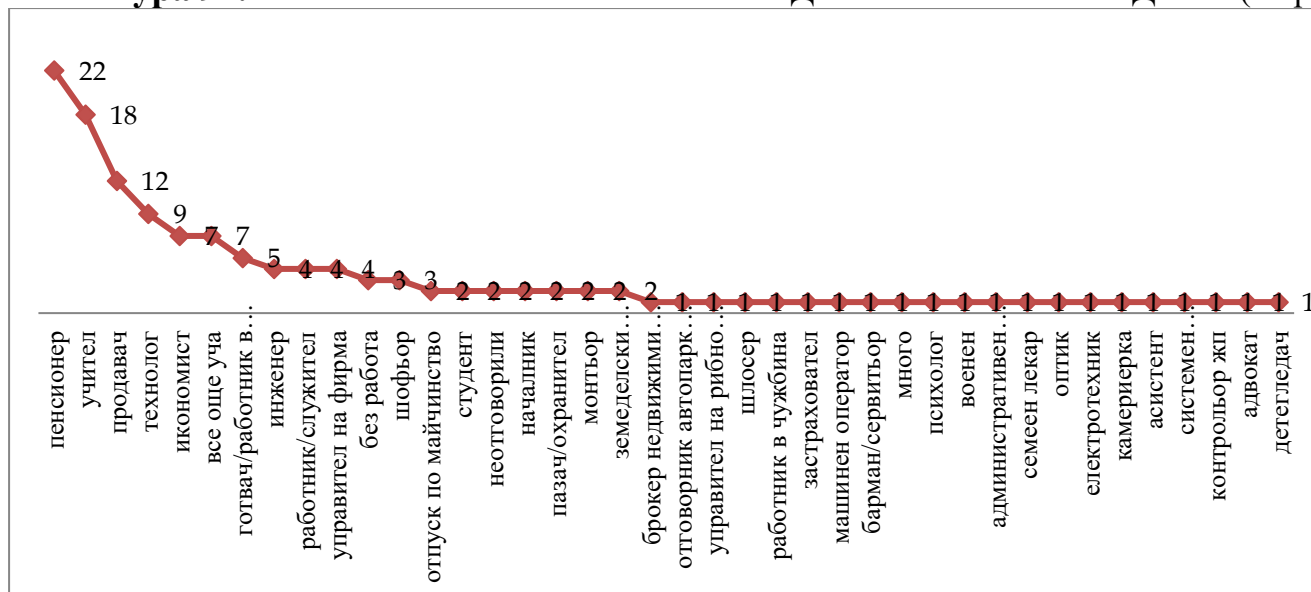
- 1. Вие сте: мъж / жена** Съотношението между мъжете и жените е 34:66%.
- 2. Кога сте роден/а?** Най-голяма представителност имат родените между 1961 и 1970 г. (31%), и най-малка – наскоро получилите пълнолетие – 7%.
- 3. В кой период от Вашия живот смятате, че сте живели най-добре?** Като пример за периоди за добър живот изпъкват два етапа – след 2010 г. (35%) и между 1981 и 1990 г. (27%). За младите хора съвременният период (след 2010 г.) е най-добър.
- 4. Какво е Вашето образование?** 95% са със средно или висше образование. Само 3% от анкетираните нямат професия.
- 5. Каква професия имате според завършеното от Вас образование?**

Фигура 93. ПОДРЕЖДАНЕ НА АНКЕТИРАНИТЕ ГРАЖДАНИ ПО ПРОФЕСИИ (в бр.)

6. Каква професия упражнявате към настоящия момент?

Фигура 94. УПРАЖНЯВАНИ ПРОФЕСИИ ОТ ДОПИТАНИТЕ ГРАЖДАНИ (в бр.)

При сравнителен анализ на отговорите на въпроси 5 и 6 (фиг. 93 и 94) се забелязва относително съответствие между придобитите и упражняваните професии.

7. Кое е най-важното събитие, довело до положителни промени в развитието на гр. Карлово и община Карлово през последните 2–3 десетилетия?

На въпрос 7 са посочени повече от един отговор, което прави общия брой по-голям (147). Около 1/3 от респондентите не могат да преценят или считат, че няма положителни събития за развитието на общината. Строителството на паркове, площадки, благоустрояването на града, наличието на пешеходна зона, ремонтът на училища и детски градини, запазването на военното поделение и ВМЗ играят важна положителна роля за развитието на града според над 30% от запитаните. За други 14% туризмът и традициите са в основата на положителните промени в града и общината.

8. Кое е най-важното събитие, довело до отрицателни промени в развитието на гр. Карлово и община Карлово през последните 2–3 десетилетия?

Показателни са и отговорите на въпрос 8. Запазва се приблизително броят на тези, които не могат да преценят – около 1/3. Като основни проблеми са посочени закриването на предприятия, проблемите с транспорта и здравеопазването, безработицата, емиграцията на млади хора, застаряването на населението, намаляващата раждаемост сред българите, закриването на училища в селата и др.

9. В кое селище сте живели най-дълго през последните 20 години?

Сред анкетираните има представители на четирите града в община Карлово, на Сопот и на някои от по-големите села в общината – В. Левски, Дъбене, Розино и др. Около 9% живеят в големите градове София и Пловдив, като скоро са напуснали общината (учат или са намерили по-високоплатена работа).

10. Дайте примери за ЕДНА, ДВЕ или ТРИ обществени личности, които според Вас влияят положително върху образа и развитието на гр. Карлово и община Карлово. За 42% няма личности, които влияят положително върху облика на общината. От съвременните политически фигури изпъкват настоящият кмет на

община Карлово д-р Кабаиванов (14,30%) и народният представител Веска Ненчева (10%). 13% считат, че важните обществени личности за града са от Възраждането–Васил Левски, Евлоги и Христо Георгиеви, д-р Богоров, Христо Ботев.

11. Налага ли се ежедневно да пътувате извън Вашето селище? Ако да – по каква причина и на какво разстояние? Повечето отговорили пътуват до работните си места или за обучение между 5 и 30 km дневно. Някои от пътуващите имат нужда от здравни услуги, които могат да получат в общинския или в областния център.

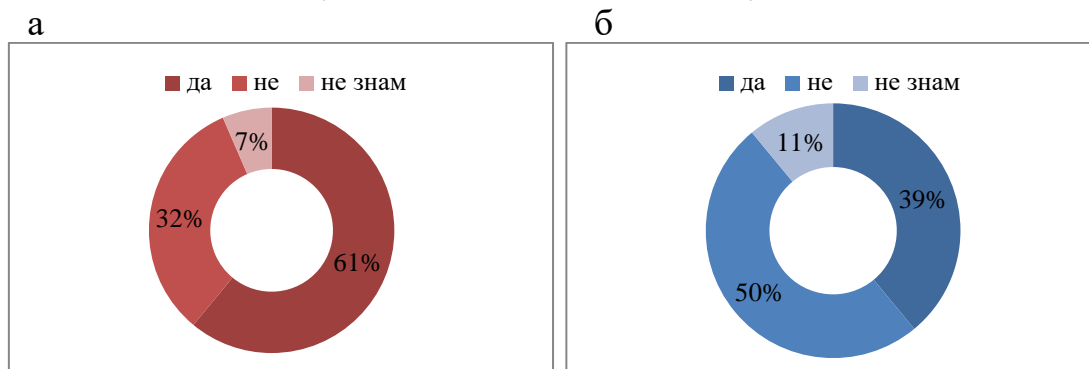
12. Как оценявате съвременното състояние на селището, улицата и дома, където живеете, в сравнение с други? Съвременното състояние на селището, улицата и дома е оценено почти еднакво като положително и отрицателно (по около 40%), а 20% не могат да преценят.

13. Как оценявате състоянието на обществените услуги (транспорт, електрозахранване, „В и К“, административно обслужване, здравеопазване, образование, търговия, култура)? При отговорите е равен процентът на тези, които не могат да преценят, и на тези, които оценяват положително състоянието на обществените услуги в общината (по 22%). 56% категорично не са доволни от тяхното състояние и има дадени над 20 конкретни предложения и мерки за промени.

14. Бихте ли се заселили за по-дълъг период в съседна община, в Пловдив, София или друг областен център? (ако да–посочете къде) Над 2/3 от хората не биха сменили своето местожителство. Около 33% считат, че за тях е по-добре да се преместят в по-голямо населено място. Най-предпочитан е областният център Пловдив (за 62% от отговорилите положително), а след него е София (18%). Въпреки отрицателното мнение на анкетираните във връзка с управлението и услугите в общината се налага изводът, че хората над 40 г. не биха напуснали селището, в което живеят, а по-голямата част от младите хора обмислят варианти за промяна.

Проведено е и неофициално проучване сред 49 младежи на възраст 18–19 г. (завършващи средно образование), от които 18 момчета и 31 момичета. На въпроса „Бихте ли емигрирали от България и защо?“ голяма част от запитаните отговарят положително. Прави впечатление, че 61% от момичетата биха напуснали страната, докато при момчетата процентът е 39% (фиг. 95, а – момичета, б – момчета).

Фигура 95. ЕМИГРАЦИОННИ НАГЛАСИ НА МЛАДИТЕ ХОРА В ОБЩИНА КАРЛОВО (в %, а–момичета, б–момчета)

Преобладаващите причини за емиграция са икономическите и при двата пола, като момичетата обръщат внимание и на по-доброто образование и здравеопазване в

чужбина. Великобритания и Германия изпъкват като най-желани за живот дестинации. Само 15 от запитаните младежи са категорични, че ще останат в България. Причините са семейството и приятелите, красивата природа, възможности за реализация и в България и др. При сравнение между миграционните нагласи на хората, изразени в двете анкети, за разлика от по-възрастните жители на общината, голяма част от младите хора са с нагласа за дългосрочна емиграция не само от общината, а от България.

Анализът на всички изведени резултати доказва по неоспорим начин работната хипотеза. Ходът и посоките на миграционните процеси в община Карлово и социално-икономическото ѝ развитие през различните етапи са свързани и взаимнозависими. По време на икономически ръст миграционните движения в общината се осъществяват към общинския център и водят до нарастването му, а при икономическа криза се увеличава емиграцията към областния център Пловдив, столицата и чужбина. Доказателство за това са и миграционните нагласи на анкетираните граждани.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И НАУЧНИ ПРИНОСИ

Община Карлово е една от големите по площ в България. През отделните исторически периоди тя има различен териториален обхват, но винаги е поддържала значимост като важен административен и икономически център в област Пловдив и страната. През територията ѝ преминават главни автомобилни пътища и жп линии.

Изследването на социално-икономическото и демографското развитие, както и миграционните процеси в Карлово и общината в настоящата разработка дава възможност да се изведат главните причини, довели до настоящото им състояние. На тази база могат да се правят изводи и прогнози за бъдещото развитие на района.

Общинският център Карлово възниква върху територията на антични поселища, но се развива след Османското нашествие през XIV в. След основаването си Карлово получава търговски статут и постепенно се превръща в притегателен център за население. Още през Възраждането градът придобива важна социално-икономическа роля. Тя се разраства и в следващите периоди, като най-силното икономическо развитие на района е през социализма.

Изградени са много промишлени предприятия в града и общината и тя става една от водещите по обем на произведената продукция и заетите в областта и в страната. Главните производства са в сферата на машиностроенето (вкл. военна промишленост), химическата, леката и ХВП. Развитието на промишлеността след Втората световна война е свързано с наличието на работни места и това е причина за имиграция на население от близките населени места в общинския център Карлово.

След социалистическия период и прехода към пазарно стопанство в страната, в общината са закрити или реструктурирани много производства. Този процес води до проблеми в социално-икономическото развитие и задълбочава безработицата в Карлово и общината, като създава предпоставки за емиграция.

В съвременния етап типични за общината са малките и средните предприятия предимно в сферата на машиностроенето, леката и ХВП, както и редица

микропредприятия. Големите предприятия са две във вторичния сектор (ВМЗ и SKF) и две в сферата на услугите (Община Карлово и 61-ва Стрямска механизирана бригада). Предстои изграждането на индустриална зона „Карлово“, което ще доведе до повишаване имиджа на общината и увеличаване стандарта на живот.

В Карловска община съществуват множество природни и антропогенни туристически ресурси, но местата за настаняване се използват непълноценно.

Като резултат от стопанското изоставане на община Карлово през последните години е нивото на безработица в нея. За разлика от страната, където нивото е овладяно до (6,7%) през 2020 г., в общината има все още високи стойности – (14,2%).

Социалната и икономическата несигурност водят до нестабилна политическа обстановка. Резултат от това са и електоралните нагласи на хората. Във водещи позиции след 1990 г. в общината са партиите СДС, БСП, ДПС, а от 2007 г. – и ГЕРБ.

С икономическите проблеми в общината са свързани и миграционните процеси и нагласите на хората да емигрират от нея. След 1990 г. механичният прираст е отрицателен, с изключение на 2020 г. Върху увеличаването на коефициента на механичен прираст влияние оказва намаляването на младото население, спадът в жизненото равнище и доходите, високото ниво на безработицата, проблемите в здравеопазването и транспорта в общината и др.

Основните причини за емиграция от общината и България са семейните, несигурността на младите хора за реализация в България, нестабилната политическа и икономическа обстановка в страната, стремежът към по-добри условия на труд, живот, здравеопазване, образование и др. Предпочитани от емигрантите от община Карлово дестинации в България са областният център Пловдив и столицата, и развити европейски страни – Великобритания, Германия, Австрия, Испания, Франция и др.

Главните проблеми на населението в община Карлово, посочени в проведената анкета, са свързани предимно със състоянието на обществените услуги. Такива са „В и К“, здравеопазването, транспортът, електрозахранването, чистотата, закриването на предприятия в района, безработицата най-вече при младите хора, затварянето на училищата в селата, липсата на средства за по-малките населени места и др.

Към положителните промени, определени от населението, се отнасят благоустрояването на града (изграждане на паркове, детски и спортни площадки), развитието на туризма и възраждането на традициите, управлението на общината, запазването на ВМЗ и военното поделение, достъпа до големи търговски вериги.

Съвременните проблеми на населението на община Карлово са свързани с недостатъчните работни места и сравнително ниското заплащане, в резултат от което се активизира емиграцията от нея. Това потвърждава работната хипотеза и доказва връзките между социално-икономическото развитие и миграционните процеси в общината. Решаването на тези въпроси е начин за задържане на младите хора в нея.

На база основните изводи за процесите на социално-икономическото и демографското развитие на община Карлово и свързаните с тях проблеми и миграционни нагласи на населението могат да се докажат научните приноси от настоящия труд.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Установени са причинно-следствените връзки между социално-икономическото регионално развитие и миграционните движения на населението;
- Проследено е развитието на Карлово като общински център и са визуализирани посоките на нарастването на града след средата на XIX в.;
- Създаден е географски паспорт на община Карлово като основа за анализ и оценка на настоящото ѝ състояние по водещи показатели;
- Изследвано е социално-икономическото и демографското развитие на град Карлово и общината и връзките им с миграционните нагласи на хората през различните периоди;
- Проведено е анкетно проучване на общественото мнение по въпроси и проблеми, свързани с качеството на живот и управлението на общината, както и емиграционните нагласи на населението в нея.